

Aspecte ale luptei pentru unitate națională în anii primului război mondial și unirea Banatului cu România

RADU PĂIUȘAN

Cuvinte cheie : *Banat, administrație, 1919, armata română, județul Timiș, ocupație militară*

Mișcarea națională a românilor bănățeni cunoaște o intensificare deosebită în timpul primului război mondial. Ei devin pe deplin conștienți de faptul că situația nou creată le va oferi posibilitatea rezolvării dorinței lor seculare - unitatea națională.

Încă de la declanșarea războiului, românii bănățeni erau ferm decizi să-l folosească în sensul unirii cu patria mamă. Deși sunt obligați să lupte în armatele Austro-Ungariei, ei îl socotesc ca un război care nu era al lor, ci al străinilor oprimatori. Ca urmare, în momentul începerii conflagrației, mii de bănățeni și transilvăneni trec în România, care era atunci neutră, iar când România declară război Austro-Ungariei, cer înrolarea imediată în armata română. Astfel, în rândurile armatei române au luptat, în anii războiului mondial, peste 100.000 de soldați și subofițeri, de origine bănățeană și transilvăneană și mai mult de 1.500 de ofițeri¹.

Dacă o parte din tineretul românesc din Banat și Transilvania a trecut în România, pentru a nu fi silit să lupte pentru un ideal străin lor, mulți români bănățeni au fost recrutați în armata austro-ungară. Ei au fost trimiși pe fronturi îndepărtate, bănățenii mai ales în Italia, și împărțiți pe la diferite regimente, cu care erau mânați la moarte. Au loc, în toată perioada războiului, neprezentări la recrutare, îndemnuri din partea populației românești din Banat ca tinerii să refuze să lupte într-un război străin, care nu era al lor. Aparatul represiv, însă, intră imediat în acțiune și mulți români sunt întemnițați. Astfel, pentru vina de a fi îndemnat recruții, în timpul mobilizărilor din anul 1914, că, dacă „a fi să dați piept cu românii, să nu-i pușcați, ci să pușcați în ofițeri”², Ion Măran din Ciclova a fost întemnițat la Szegedin.

Sacrificiile populației românești din Banat și Transilvania au fost foarte mari în timpul acestei conflagrații. De aici au fost mobilizați aproape

¹ *Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918*. Ed. a II-a, București, 1972, p. 485.

² I.D. Suci, *Banatul și unirea din 1918*, în „Studii. Revistă de istorie”, nr. 6, 1968, p. 1089.

500.000 de români, dintre care, 90 % au luptat direct pe front. Până la sfârșitul conflagrației, circa 1/5 au murit pe front, în închisori, în deportări, în urma rănilor. Mulți au fost dați dispăruți sau au rămas invalizi. În urma războiului, în Banat și Transilvania se înregistrează peste 100.000 de văduve și orfani³. Două exemple, dintre multele ce pot fi date, sunt revelatoare: din cei 100 de români din comuna bănățeană Ciudanovița, care au luptat în armata austro-ungară, 20 au murit pe front⁴. Aceeași proporție este înregistrată și în comuna bănățeană Jitin⁵. În rândul soldaților români, plecați să lupte pentru o cauză străină, era o atmosferă dintre cele mai încordate. Soldații, subofițerii și ofițerii români căutau să evite linia întâi, contactul nemijlocit cu cei împotriva cărora erau siliți să lupte. Mai ales intelectualii încercau să rămână în serviciul de intențență sau la partea sedentară a unităților⁶.

Pentru a nu fi siliți să lupte în scopuri total străine lor, mulți soldați din rândul țărănilor au preferat să se automutilizeze. Astfel, în luna iunie 1915, au fost deferiți Tribunalului Militar din Timișoara mai mulți soldați din regimentul 61 infanterie, care se automutilaseră pentru a scăpa de mobilizare. Și astfel, de cazuri au fost frecvente.

O amploare de consemnat o reprezintă dezertările românilor din armata austro-ungară și predările ca prizonieri la armatele Antantei. Acesta este și cazul grupului de oșteni condus de Vasile Branca din Vărădia, din regimentul 61 infanterie Timișoara. El a fost trimis în scop de diversiune, conducător al unui detașament de 10 soldați, în România, pentru scufunda vasele rusești care veneau pe Dunăre, cu ajutorul sârbilor. Imediat după ce a ajuns la destinație, detașamentul său s-a predat autorităților românești⁷.

Rezistența la mobilizare, neprezentările la recrutare și dezertările iau amploare după intrarea României în război, în august, 1916, într-o atmosferă de mare entuziasm, armata română traversează Carpații și pătrunde, prin mai multe locuri, în Banat și Transilvania. Populația românească din Banat își primește cu multă bucurie eliberatorii, îi adăpostește și colaborează cu ei.

După retragerea armatelor române din Banat și Transilvania vor urma represalii asupra populației civile românești de aici.

În Banat intră ca învingătoare, la 15 august 1916, divizia I infanterie, comandată de generalul bănățean Dragalina, divizie care la 22 august 1916

³ *Destrămarea monarhiei austro-ungare*, București, 1964, p. 143.

⁴ Arhivele Naționale Serviciul Județean Timiș (în continuare A.N.S.J.T.), fond „Colecția Nicolae Ilieșiu“, d. 6, f. 1586.

⁵ *Ibidem*, f. 1619.

⁶ Caius Brediceanu, *Amintiri din viața mea*, Lugoj, 1936, p. 122-123.

⁷ I.D. Suci, *op. cit.*, p.1091.

eliberează Orșova. Din trupele generalului Dragalina făceau parte mulți bănățeni, care, fie că se înrolaseră la începutul războiului, fie dezertaseră din armata austro-ungară. Dar Banatul nu poate fi eliberat de către armata română decât în parte și numai pentru câteva luni. După lupte în care românii manifestă multă vitejie, soldații generalului Dragalina sunt copleșiți de numărul și dotarea cu armament și tehnica de luptă a inamicului. În consecință, în luna octombrie trupele române eliberatoare au fost silit să se retragă din Banat, amânând momentul eliberării complete și definitive a Banatului. Din rândurile bănățenilor, tot mai mulți informează armata română despre mișcările de trupe germano-austro-ungare, despre dispozitivul lor de apărare, despre numărul detașamentelor etc. În timpul luptelor pentru eliberarea Banatului, cade eroic generalul Ion Dragalina, supranumit „Eroul de la Cerna”⁸.

Dezertările soldaților români, după intrarea în război a României, iau proporții de masă. Au loc fraternizări pe front și răscoale în rândul soldaților, atingând punctul culminant în toamna anului 1918, când unități întregi din armata austro-ungară se descompun. Această stare de fapt este în atenția comandamentului austro-ungar, încă din luna decembrie 1917. Acum se revoltă și soldații români și maghiari din regimentul 63 austro-ungar care luptau pe frontul armatei a IV-a ruse. Aceștia au amenințat cu depunerea armelor, dacă vor fi trimiși în ofensivă⁹.

Soldații români din armata austro-ungară erau frecvent îndemnați de către frații lor din armata română să dezerteze și să se înroleze și ei în lupta de eliberare națională. Manifeste și apeluri frățești erau răspândite spre a-i îndemna să părăsească o cauză străină. Astfel, în manifestul intitulat „Frați români!”, răspândit la începutul anului 1917, după ce se arată că mulți români au trecut de la începutul războiului de partea armatei române, se îndeamnă: „Voi, românii care luptați în rândurile armatei austriece, este de datoria voastră să veniți în ajutorul fraților și tovarășilor voștri. Acest ajutor îl puteți aduce, trecând în rândurile noastre... Români, părăsiți pe neîndurații asupritori ai voștri și veniți cu noi! Veniți și ajutați-ne în lupta crâncenă contra vrăjmașilor!... Vă așteptăm!”¹⁰.

Sub pretextul de instigare, în Banat erau arestați oameni nevinovați, deferiți justiției și ținuți luni și chiar ani în temnițele de la Szegedin sau Vaț. Exemplificăm cu cazul lui Vasile Boiborean din comuna Deta, care a fost

⁸ Ioan Scurtu, *Presărați pe-a lor morminte ale laurilor foi. Eroi ai luptei pentru independența și unitatea patriei, 1916-1917*, București, 1978, p. 75-90.

⁹ *Din istoria Transilvaniei, vol. II*, București, 1964, p. 355.

¹⁰ *Unirea Transilvaniei cu România...*, p. 486.

condamnat de către Tribunalul din Biserica Albă (azi, în Serbia) la un an închisoare, la Szegedin. Acuzația de instigare nu este motivată în actul de condamnare și astfel acest om nevinovat, tată a 10 copii, face cunoștință cu temnițele austro-ungare¹¹.

Erau puși sub urmărire și căutați cei care încercau să treacă în România. Există multe ordonanțe ale Ministerului de Interne maghiar în acest sens. Una se referă la Viorel Morariu din Gura-Dobrei, care, după ce făcuse studiile la Blaj și Brașov, trecuse în România. Ordonanța cerea episcopului român din Caransebeș ca, în cazul în care acesta s-ar prezenta pentru continuarea studiilor, să fie anunțate autoritățile maghiare¹². Fenomenul trecerii unor bănățeni în România persistă încă din primii ani ai războiului. În această situație a fost și luptătorul bănățean Avram Imbroane, care trecuse în România încă din octombrie 1915, după cum rezultă din cercetarea ordonată în data de 16 decembrie 1915¹³.

Acțiunea de trecere a românilor bănățeni în patria mamă continua chiar cu ajutorul autorităților ecleziastice românești. Unul dintre cei care ajută pe bănățenii care vor să treacă în România este și Martin Vernichescu, din Vîrciorova care. În ziua de 20 iulie 1915 este arestat sub această acuzație, iar locuința sa este percheziționată. Împreună cu primarul comunei și cu încă două persoane el este dus la reședința comitatului și întemnițat în închisoarea tribunalului din Lugoj. Ținut aici câteva săptămâni fără a fi judecat, este trimis la penitenciarul din Szegedin, judecat de către o Curte Marțială și acuzat că a ajutat pe unii concetățeni să treacă granița. Deși nu i s-a putut dovedi vinovăția, el era ținut în continuare în temniță, fiind considerat un element periculos pentru orânduire¹⁴. Era una din metodele de intimidare pe care le foloseau organele de stat ungare împotriva populației românești din Banat și Transilvania. În cazul de față deși s-a intervenit pe linie ierarhică pentru eliberarea acestui patriot român, el era încă în închisoare la 27 august 1917. Acum era acuzat de „ațâțare“ împotriva îndatoririlor militare luate prin jurământ. Între timp, preotul Vernichescu, împreună cu primarul comunei Vîrciorova erau din nou deținuți la arestul tribunalului din Lugoj, la dispoziția autorităților militare, autorități care puteau dispune de soarta acestor patrioți bănățeni¹⁵.

¹¹ A.N.S.J.T., fond „Primăria comunei Deta“, d. 13, f. 1916.

¹² *Arhivele Mitropoliei Banatului* (în continuare A.M.B.), fond Caransebeș, doc. 5313, 1918.

¹³ *Ibidem*, doc. 302, 1915.

¹⁴ *Ibidem*, doc. 78, 1915.

¹⁵ *Ibidem*, doc. 4723, 1915.

Din zonele mai apropiate de granița cu România, cum este cea a Oraviței, sunt arestați mulți patrioți români, intelectuali și preoți, care nu erau nici măcar duși în fața unui tribunal, ci deținuți în afara oricăror norme legale. De exemplu Cornel Ștefan, din Oravița a fost reținut 3 săptămâni la Szegedin fără să fie judecat, împreună cu preotul Dabici din Ciacova și cu preotul greco-catolic din Ticvaniul Mare¹⁶.

Sub acuzație de instigare împotriva armatei și națiunii maghiare erau urmăriți de către Procuratura Regală din Szegedin mulți români bănățeni. Astfel, după cum aflăm din raportul procurorului regal din Szegedin, este reținut pentru cercetări și arestat preventiv Aurel Magheț din localitatea Toager, comitatul Torontal, pentru delictul de ațătare la dușmănie împotriva națiunii maghiare și pentru delictul de infidelitate. Aurel Magheț declarase că „el nu poate fi dușmanul românilor, pentru că el însuși este român”. În continuare, era acuzat pentru că își punea speranța într-o lume mai bună, o dată cu preluarea puterii politice de către națiunea majoritară, cea română. El ar fi declarat că: „dacă oamenii noștri ar avea minte, atunci când se vor înrola și vor ajunge pe front, ar depune armele și s-ar preda dușmanului”. Mai era acuzat și de faptul că a câștigat la dușmănie împotriva maghiarilor pe locuitorii de naționalitate română, iar prin slăbirea fidelității persoanelor recrutate dar încă neîncorporate, aparținătoare puterii armate a monarhiei austro-ungare a încercat să fie în ajutorul dușmanilor, adică al României¹⁷. El este eliberat abia în pragul prăbușirii anacronicului sistem dualist, la 3 noiembrie 1918, cu jumătate de pedeapsă executată¹⁸.

Pentru faptul că a trecut în România încă înainte de începerea războiului și pentru că desfășura în diferite ziare din țară propagandă ardentă pentru realizarea unității naționale, Octavian Goga, împreună cu alți 13 români trecuți în România¹⁹, este pus sub urmărire de către Procuratura Regală din Cluj. Era acuzat de infracțiunea de complot și înaltă trădare, pentru că publicase în ziarul „Epoca” din București, în numerele 161 și 259 din 1915, articole ostile Austro-Ungariei. Prin aceeași ordonanță, sunt puși sub urmărire și dr. Avram Imbroane, redactor la „Drapelul” din Lugoj²⁰ și Onisifor Ghibu, fost funcționar la consistoriul ortodox din Sibiu, care desfășurau o vie propagandă împotriva Austro-Ungariei²¹.

¹⁶ *Ibidem*, doc. 5272, 1914.

¹⁷ *Ibidem*, doc. 4712, 1916.

¹⁸ *Ibidem*, doc. 6151, 1918.

¹⁹ Vezi Sever Bocu, *Drumuri și răscruci. Memorii*, vol. I, Timișoara, 1939, p. 65-67.

²⁰ Pentru trecerea și activitatea patriotică a lui Avram Imbroane în România, vezi și Vasile Netea, *O zi din istoria Transilvaniei. 1 Decembrie 1918*, București, 1972, p. 59

²¹ A.M.B., fond Caransebeș, doc, 128. 1916; vezi și Miodrag Milin, *Situația revoluționară în Banat (1914-1918)*, în „Banatica”, V, Reșița, 1979.

Erau puși sub acuzație și condamnați chiar și acei români care discutau în public cursul războiului început de către monarhia dualistă și șansele statului român, după ce intrase în prima conflagrație mondială de partea Antantei. Pentru crima de agitație împotriva statului dualist este acuzat de către procurorul regal din Timișoara și Ilie Gherban din Sârbova. Acesta se făcuse vinovat de faptul că, în ziua de 14 septembrie 1916 citea un ziar în fața hotelului Coroana din Timișoara. Un instigator, soldat în armata austro-ungară, îl provoacă înjurând România, care intrase în luptă împotriva Puterilor Centrale. Pentru faptul că patriotul român îi cere soldatului să nu mai înjure România și pe români, tribunalul regal din Timișoara îl condamnă la 2 ani închisoare²². Simplul fapt de a arăta simpatie pentru cauza României și a românilor era considerat o crimă și pedepsit cu închisoarea. Administrațiile comunale maghiare fac abuzuri și cu ocazia împărțirii așa-ziselor ajutoare date familiilor celor aflați pe front în armata austro-ungară. De un astfel de abuz se plânge într-o scrisoare și Toma Balko aflat în mai 1915 pe frontul din Herțegovina. Deși avea acasă o familie numeroasă, compusă din părinți bătrâni, soție și o fiică minoră, familia este privată de dreptul de a primi ajutor de la stat. În momentul în care soția sa merge la primărie pentru a solicita acest ajutor, care i se cuvenea de drept, deși arată că are o fiică minoră, iar părinții sunt bătrâni și nu pot să muncească, notarul o sfătuiește: „dacă nu pot să lucrie, să se spânzure sau să se puște“²³. În același timp, alte familii din sat, mult mai bine situate material, se înfruptă din stocurile alocate pentru ajutorarea familiilor soldaților români plecați pe front.

Abuzurile autorităților ungare din Banat și Transilvania mai constau și din schingiuirea populației civile. La cea mai mică bănuială din partea autorităților, românii, femeii cu pruncii la sân, preoți, învățători, bătrâni erau arestați și trimiși ca ostateci în diferite localități. „În numeroase sate autoritățile militare au strâns zeci de oameni (femei, fete și copii), i-au așezat pe două rânduri și i-au bătut la sânge“. Din aceeași sursă aflăm că, după statistica sumară publicată de ziarele austriece, numai în teritoriile de sub stăpânire austro-ungară au fost executate la sfârșitul anului 1915, deci, într-un an de război, 1335 de condamnări la moarte²⁴.

Același tip de măsuri se luaseră și după intrarea României în război și ocuparea sa vremelnică de către trupele Kaiserului. Căpeteniile Puterilor

²² *Ibidem*, doc. 3289, 1917.

²³ *Ibidem*, doc. 3036, 1915.

²⁴ Augustin Deac, Ion Toacă, *Lupta poporului român împotriva cotropitorilor, 1916-1918*, București, 1978, p. 196.

Centrale ordonaseră să se facă pregătiri intense și să se acționeze pentru exterminarea populației românești. În unele țări care alcătuiau blocul Puterilor Centrale se susținea cu vrăjmășie din partea cercurilor conducătoare că „*soarta românilor trebuie să fie moartea și nimicirea... Poporul acesta trebuie să dispară de pe suprafața pământului cum dispare cangrena de pe trup. Trebuie doar pusă în mișcare sabia lui Attila ca să curețe câmpia Dunării. Exterminarea!*”²⁵.

Încă înainte de intrarea României în război de partea Antantei în curtea Legației germane din București a fost amenajat un depozit de explozive și un laborator de cultură de bacili, destinate să infecteze animalele domestice și să provoace transmiterea de boli la oameni²⁶.

Acțiuni de simpatizare cu frații eliberatori sunt și cele denunțate de procuratura regală din Timișoara prin adresa din 2 octombrie 1916. Este urmărit Anton Miloșescu, preot ortodox, din comunele Ogradena și Dubova, pentru delictul de infidelitate și arestat preventiv, o metodă foarte des folosită de către autoritățile ungare²⁷. Arestarea susnumitului s-a făcut pe motiv că în ziua de 24 septembrie 1916, în cârciuma din comuna Dubova, el împreună cu Ilie Chilău, diurnist la pretura din Orșova, Ioan Dobromirescu, primarul comunei, Avram Costescu, Achim Miloșescu, agricultor, Atanase Miloșescu, agricultor, Zaharia Graur, Pavei Băiaș, cârciumar în localitatea și Simion Cemescu din Tufări au ținut o consfătuire de complot, în care, în limba română, au declarat că „acum dacă ne vine mântuitorul (armata română - n.n.) vom arăta noi cine suntem”²⁸.

Dacă armata română era primită cu entuziasm, trupele austro-ungare care treceau prin Banat spre România și Serbia erau urâte și disprețuite. Armata ungară era urâtă nu numai pe considerente naționale, ci și datorită rechizițiilor pustiitoare pe care le făcea, mai ales de la românii bănățeni. Rechizițiile s-au făcut în toate comunele din Banat, ajungându-se să se ia și clopotele de la bisericile ortodoxe pentru transformarea lor în armament și muniție. Acesta este și cazul comunei Ciudanovița, unde s-au rechiziționat cele două clopote de la biserica ortodoxă²⁹.

În perioada de după intrarea României în război de partea Antantei, guvernul maghiar condus de către Ștefan Tisza intensifică acțiunile de deznaționalizare a românilor din Banat și Transilvania. Acum sunt închise

²⁵ *Ibidem*, p. XXXII.

²⁶ *Ibidem*, p. XXXI.

²⁷ *Independența României. Participări bănățene*, Timișoara. 1977, p. 154.

²⁸ A.M.B., fond „Caransebeș”, doc. 5200, 1916.

²⁹ A.N.S.J.T., fond „Colecția Nicolae Ilieșiu”, d. 6, f. 1586.

pentru diferite motive școlile confesionale românești, iar copiii obligați să urmeze școlile de stat cu limba de predare maghiară. Astfel, și-au încetat activitatea peste 1600 de școli elementare din Banat și Transilvania³⁰. Acum este pus sub cercetare de către Ministerul Regal al Cultelor și Instrucțiunii Publice și marele patriot român Ion Vidu, compozitor și animator al vieții culturale din Lugoj. Suspendat din postul de învățător, i se reduce salariul cu o treime.

Lui Ion Vidu i se aduceau următoarele imputări: că este membru al cercului cultural „Oltul” care era o societate românească necontrolată de guvernul maghiar, că la percheziția făcută la domiciliu s-au găsit cărți a căror circulație era interzisă pe teritoriul Austro-Ungariei, cărți „care sunt menite să promoveze unirea tuturor românilor, precum și conștiința de unitate sub o dominație și anume, dependența de regele României”. Ion Vidu mai era acuzat că era membru de onoare al Asociației de cântări și muzică din Turnu-Severin și a menținut permanente legături cu conducătorul corului acestei asociații și cu dirijorul corului Asociației de cântări și muzică din București. Se mai spunea în ordonanța de urmărire, că a întreținut corespondență activă cu Alexandru Bărbulescu, profesor la liceul Carol din București. În închiderea ordonanței se cerea o cercetare disciplinară severă, iar contestațiile la rezultate cercetărilor în cazul lui Ion Vidu să se poate face doar de el în persoană³¹.

Fiind o personalitate culturală cu un mare prestigiu în Banat, episcopul Caransebeșului Miron Cristea solicită pe dr. George Popovici, protopopul Lugojului, care era de drept conducătorul școlilor românești din această parte a Banatului, să-i raporteze despre stadiul în care se află cercetarea disciplinară a lui Ion Vidu și să-i trimită în copie autenticată decizia care se va da. Îi cerea, pe cale ierarhică, să se ocupe de înlăturarea acestor acuzații și să intervină la organele locale competente pentru cercetarea și scoaterea de sub acuzație³². Episcopul Miron Cristea revine pe data de 1 iunie 1917, cerând lui George Popovici să intervină pe lângă membrii comisiei administrative de cercetare, ca aceștia să-l apere pe învățător „de toate acele învinuiri care ar fi forțate și fără teme”. Se spunea mai departe că Ion Vidu a fost acuzat pentru niște fapte care, „în împrejurări normale,

³⁰ Augustin Deac, Ioan Toacă, *op. cit.*, p. 198.

³¹ A.M.B., „*fond Caransebeș*”, doc. 672, sc. 1916; vezi și *Făurirea statului național unitar român. Contribuții documentare bănățene, 1914-1919*, București, 1983, p. 22-24, și Radu Păiușan, *Lupta socială și națională a românilor bănățeni împotriva dualismului austro-ungar în anii primului război mondial*, în „*Revista de istorie*”, nr. 1, 1982, p. 41-43.

³² *Ibidem*, doc. 2010, 1917.

inofensive (nu pe timp de război), nu i s-ar fi imputat ca acuze³³. Interesat de cauza învățătorului român, Miron Cristea cere din nou lui George Popovici, pe data de 5 august 1917, să i se raporteze despre stadiul în care se află cercetările și să-i trimită în copie autenticată eventuala decizie cu privire la învățător³⁴, aceasta pentru a putea interveni mai sus dacă era nevoie.

Pentru eliberarea lui Ion Vidu s-a pronunțat și comunitatea românilor din Lugoj, la 17 februarie 1918, în cererea ei se arăta că, din moment ce Ion Vidu a fost achitat de către Comisia administrativă, să fie repus în funcția pe care a avut-o, pentru că învățământul confesional nu este asigurat. Se mai argumenta că, din moment ce acuzația a fost nefondată și motivele internării sale într-un loc de detenție sunt nefondate; se impunea deci eliberarea sa în folosul învățământului românesc³⁵. Dar Ion Vidu nu este eliberat nici acum, cu toate intervențiile, ci abia în mai 1918, după cum rezultă din scrisoarea sa către protopopul Lugojului³⁶. Aceasta era una din formele de înlăturare din viața politică a românilor din Banat și Transilvania de către autoritățile abuzive austro-ungare, formă prin care, se urmărea și intimidarea lor morală și distrugerea fizică. Mulți dintre cei ce făcuseră cunoștință cu închisorile regimului dualist au ieșit cu sănătatea zdruncinată și au avut nevoie de lungi perioade de refacere. Așa de exemplu, Ion Vidu după ce fusese deținut aproape doi ani, solicită amânarea repunerii sale în funcția pe care o avusese din motive de sănătate: „în ce privește sănătatea mea, încă și acum simțesc urmările neajunsurilor din exil, astfel că, dacă acum mi-aș recupera postul, nici eu, dar cu atât mai vârtos autoritățile mele școlare nu ar fi satisfăcute cu rezultatul muncii mele; rog repunerea mea în post să fie amânată, încă până la intrarea primăverii, pe când socot că voi fi mai restabilit în sănătate”³⁷.

Fără o acuzație precisă, este arestat din ordinul procuraturii militare din Szegedin și Ion Clopoșel, cunoscut militant național român, profesor la Institutul greco-ortodox din Caransebeș. Acest lucru a făcut necesară o nouă repartizare a disciplinelor pe profesori în institut³⁸. Din raportul directorului seminarului, rezultă că Ion Clopoșel a fost arestat pe data de 15 februarie 1918, " din motive necunoscute și până în ziua de azi nu s-a prezentat la institut”³⁹. Încă un militant național român cade pradă fără nici

³³ *Ibidem*, doc. 3249, 1917.

³⁴ *Ibidem*, doc. 2010, 1917.

³⁵ *Ibidem*, doc. 1282, 1918.

³⁶ *Ibidem*, doc. 2615, 1918.

³⁷ *Ibidem*, doc. 502, 1919.

³⁸ *Ibidem*, doc. 246, f. 2.

³⁹ *Ibidem*, doc. 771, 1918.

un motiv justiției militare austro-ungare. De altfel, dintr-o statistică sumară rezultă că, în perioada războiului, un număr de peste 10.000 de țărani români din zonele de frontieră ale imperiului au fost deportați în Ungaria, iar un număr de peste 300 de intelectuali în lagărele de la Șopron, Wperd, Ruzst și Szent Margita⁴⁰.

Nu numai mișcarea națională era în plin avânt, ci asistăm și la o intensificare a mișcării sociale, generată de lipsurile care existau în aceste provincii și de marile diferențieri de avere. Din cauza bărbaților plecați pe front, lipsea mâna de lucru, ogoarele erau nelucrate, lipseau multe produse, fenomen ce se repercuta asupra stării de spirit a populației. După cum rezultă din raportul protopopului din Radna, mișcările sociale existente pe tot parcursul războiului se radicalizaseră, iar revendicările naționale se împletesc cu cele sociale, în această ordine de idei, în comunele din Banatul de nord, Dorgoș, Chelmac, Șoimoș și Radna, țărani revindică pe lângă libertate națională și prefaceri sociale, ca: împărțirea marilor moșii, împrumutarea țăranilor fără pământ sau cu pământ puțin, credite din partea statului, procurarea de inventar agricol etc. Mișcările sociale de aici primesc traptat, de repede, o tentă și mai radicală, existând, conform raportului menționat, elemente care fac o propagandă revoluționară și cer Republică Țărănească. „în această republică, toți oamenii trebuie să fie egali și, deci, să nu fie bogați și săraci”⁴¹.

Mișcările sociale cresc o dată cu degringolada armatei austro-ungare, în 1918, începând cu părăsirea în masă a frontului de către soldații care luptau pentru o cauză străină lor. În comuna Prigor, soldații reînțorși de pe front, „văzând inegalitățile făcute de cei chemați a face dreptate“, au devastat o fabrică de țuică, notariatul comunal, luând cerealele adunate prin rechiziții ilegale și împărțindu-le săracilor. Notarul, care se știa vinovat de multe abuzuri, fuge din comună la începutul lunii noiembrie 1918⁴².

La fel s-au întâmplat lucrurile și în comuna Cenad, unde tulburările revoluționare au început în 30 octombrie 1918. Populația săracă a comunei, condusă de doi soldați înțorși de pe front, au devastat prăvălia lui Politzer, apoi prăvăliile comercianților Potchen și Jung din Cenadul Vechi. A mai fost devastat domeniul ducesei Mileva Naco de San Marco, de unde s-au împărțit săracilor vaci, porci și lemne de pădure. Același lucru s-a întâmplat

⁴⁰ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 56.

⁴¹ Vezi Otto Grefner, *Acțiuni cu caracter național și social în anul 1918, în județul Arad, în „Ziridava“, III—IV. 1974. p. 181.*

⁴² A.N.S.J.T., fond „Colecția Nicolae Ilieșiu“, dosar 29, f. 2.

și cu locuința administratorului silvic Francisc Schober⁴³. Țăranii, în frunte cu elementele radicale, și-au făcut singuri dreptate, alungând vechile autorități și împărțind averile adunate pe spinarea lor de către elemente aservite regimului dualist. Tot așa, la Borlova, locuitorii cer, în interesul liniștii din comună și a curmării abuzurilor, să se ordone sergentului de jandarmi Kovacs Jozsef ca, în termen de 24 de ore, să părăsească comuna⁴⁴.

Degringolada imperiului dualist continuă. Acum are loc și descompunerea marinei austro-ungare, cantonată în porturile Cattaro, Pola, Sebenico și Zara⁴⁵. Revolta începe la Cattaro în data de 2 februarie 1918 și se extinde și la celelalte baze navale. Revolta este însă înăbușită în sânge și participanții, italieni, români, sârbi, cehi au fost condamnați și înterminați. Deși statul major al marinei imperiale voia să o prezinte ca o revoltă izbucnită din lipsa de echipament și alimente, adevăratele motive erau de ordin politic și exprimau voința naționalităților care compuneau echipajele bazelor navale de a „lupta de partea aliaților, contra tiranilor seculari”⁴⁶. Acțiunea reîncepe câteva luni mai târziu, în octombrie 1918, în portul Pola. Aici serveau în diferite echipaje peste 1.000 de marinari de origine română, majoritatea bănățeni.

Ei se adună pe data de 30 octombrie și se constituie în „Comitetul Național Român”, condus de către subofițerul Valeriu Seredan. Un rol important în constituirea acestui consiliu l-a avut și fruntașul bănățean Caius Brediceanu, pe atunci căpitan în artileria de coastă, amplasată în portul Pola. „D-sa ne-a luminat asupra situațiunii, dându-ne sfaturi bune pentru adunare (de constituire - n.n.), apoi ne-a redactat rezoluția, care s-a primit cu unanimitate de adunare, pentru care o să-i fim în veci recunoscători”⁴⁷. Tot Caius Brediceanu propune ca textul rezoluției adunării marinarilor români din Pola să fie tradus și în limba germană, pentru a fi cunoscut și de celelalte naționalități și de către conducătorii marinarilor români din imperiul dualist. În rezoluția redactată de către patriotul bănățean la data de 30 octombrie 1918, fără a cunoaște preparativele de constituire a Consiliului Național Român Central și directivele date de către acesta, se afirmă pe parcursul a 6

⁴³ A.M.B., „Fond Lugoj”, doc. 584, 1925.

⁴⁴ Biblioteca Academiei Române (în continuare. B.A.R.), fond „Consiliul Național Român Caransebeș”, dosar 29, f. 2.

⁴⁵ Pentru începutul descompunerii marinei austro-ungare, vezi și studiul lui Victor Cațavei, *Descompunerea marinei austro-ungare. Garda națională română a marinarilor din Pola*, în „Ziridava”, VIII, 1977, p. 347-387.

⁴⁶ Valeriu Seredan, *Garda națională a românilor din Pola și descompunerea marinei austro-ungare*, București, 1928, p. 8.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 13.

puncte următoarele: independența poporului român din Transilvania, Ungaria și Bucovina, refuzul de a fi tratați ca supușii altui popor, dorința de a lupta alături de Antantă, o organizație separată, iar ca semn al independenței naționale, se anunță că vor purta tricoul românesc pe chipiu și pe brațul stâng⁴⁸. Garda națională română s-a constituit și ea imediat, numărând 450 de membri. Ea preia pe data de 1 noiembrie 1918 serviciul de pază în oraș și primește din partea adunării naționalităților din urbe, jumătate din localitate pentru a patrula și a menține ordinea și paza la magazii de echipament ale marinarilor. Și în această acțiune, un loc de primă importanță a avut bănățeanul Caius Brediceanu, care împreună cu alți ofițeri români și de alte naționalități primește onorul gărzilor recent constituite⁴⁹. Tot din inițiativa patriotului bănățean, comandantul italian al orașului Pola a pus la dispoziția românilor bănățeni și transilvăneni, pe data de 14 noiembrie, un vapor cu care aceștia s-au repatriat⁵⁰. Ei duceau în satele din care proveneau spiritul revoluționar și dorința de independență a națiunii române din Austro-Ungaria, precum și dorința de unire cu patria mamă.

Concomitent cu constituirea Consiliului Național Român Central, care va dezvolta o adevărată revoluție națională, izbucnește la 30 octombrie 1918 revoluția din Ungaria, aparținând tuturor naționalităților din această, țară componentă a imperiului dualist. Consiliul Național Român Central, format la paritate din 6 membri ai partidului social-democrat și 6 ai partidului național-român, își va muta sediul, pe data de 2 noiembrie 1918, la Arad. Acțiunea de constituire a consiliilor naționale s-a făcut simultan în mai multe centre, toate subordonate Consiliului Național Român Central din Arad.

Constituirea C.N.R.C. a fost semnalul declanșării acțiunii de formare a consiliilor naționale pe întreg teritoriul locuit de români, în Banat, Crișana și Maramureș. În data de 3 noiembrie. C.N.R.C.-ul lansează circula „Spre orientare”, în care se cere ca „în fiecare comitat să se constituie un consiliu național român comitatens, afiliat C N.R.C.-ului“, iar „fiecare consiliu național român comitatens să înființeze de urgență în toate comunele comitatului secții comunale ale consiliului național român comitatens“⁵¹. În același timp, s-a constituit în mod oficial, pe data de 11 noiembrie 1918, un for central al gărzilor naționale din întreg Banatul și din Transilvania.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 14-15.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 20.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 24.

⁵¹ Gheorghe Unc, *Consiliul Național Român Central și activitatea pentru unirea Transilvaniei cu România*, în „Ziridava“, X, 1978, p. 20.

Aceasta, deoarece, concomitent cu înființarea consiliilor naționale comitatense, s-au constituit și gărzi naționale românești, în marea majoritate a comitatelor și comunelor. Alături de consiliile naționale, ele aveau un rol precumpănitor în preluarea administrației locale din mâna vechilor autorități⁵².

Date despre activitatea consiliului național militar din Timișoara deținem puține, deoarece actele emise de acest consiliu au fost distruse de către ocupația străină a Banatului în perioada 17 noiembrie 1918 - august 1919.

La Timișoara, și în județul Timiș, era o situație foarte complicată, o stare revoluționară complexă, explozivă, generată de problemele mari cu care se confrunta această zonă. Ca urmare a nemulțumirilor populației împotriva regimului dualist, a avut loc în 6 octombrie 1918 o mare manifestație populară. Participanții la această manifestație au dărâmat statuile unor generali austrieci amplasate în oraș⁵³.

Conducătorul românilor din Timișoara și din comitatul Timiș era Aurel Cosma, președintele organizației comitatense a Partidului Național Român. Acesta, ca și alți intelectuali, fusese mobilizat cu gradul de căpitan în rezervă în armata austro-ungară și trimis, pe perioada războiului, la Cracovia, în Polonia, pentru a fi îndepărtat de locul său de baștină și de populația românească, asupra căreia avea o mare influență⁵⁴. În ultima parte a războiului, căpitanul Aurel Cosma a fost transferat în garnizoana Timișoara și numit comandantul lagărului de prizonieri din armata română, situat în afară de oraș, la Pădurea Verde. Pe prizonieri, Aurel Cosma i-a tratat ca pe niște frați. De aceea, el a primit din partea prizonierilor o scrisoare de mulțumire cu ocazia sărbătorii Paștelui, în anul 1918⁵⁵.

Situația era, cum spuneam foarte complexă în Timișoara, pentru că orașul era locuit în mare parte de germani colonizați aici de către imperiul habsburgic și de maghiari, în marea lor majoritate funcționari. Românii mai puțini, erau în două suburbii: Fabric și Maiere, actualul cartier Nicolae Bălcescu. Românii din Banat erau în marea lor majoritate țărani și mai puțin meșteșugari, negustori sau funcționari în administrația maghiară Ei locuiau mai mult la sate, unde formau majoritatea populației, iar orașele aveau o populație alogenă, înconjurate de o masă compactă de români. Conducerile

⁵² Vezi și studiul lui Vasile Arimia, *Gărzile naționale în lupta pentru înfăptuirea unității de stat a României*, în „Revista Arhivelor“, nr, 21, 1968.

⁵³ Nicolae Ilieșiu, *Timișoara, Monografie istorică*, Timișoara, 1943, p. 106.

⁵⁴ A.N.S.J.T., fond „familial Aurel Cosma“, dosar 166, numerotat.

⁵⁵ *Ibidem*.

orașelor erau în mâna populației germane și maghiare. Chiar și în Lugoj, pe atunci reședința comitatului Caraș-Severin, oraș cu mare activitate culturală și națională, numai aproximativ o treime din populație o constituiau românii⁵⁶. Această situație s-a reflectat în activitatea națională a românilor bănățeni.

Evenimentele revoluționare desfășurate la Budapesta în ziua de 30 octombrie 1918 au fost urmărite cu multă încordare în provinciile locuite de românii majoritari.

Împăratul Carol al IV-lea al Austro-Ungariei, după mai multe încercări de salvare a monarhiei dualiste și a propriei dinastii prin federalizare și încheierea păcii separate cu Antanta, dându-și seama că totul este pierdut, hotărăște să dezlege de jurământul de credință către sine pe toți soldații și ofițerii din armata austro-ungară, acordându-le libertatea de a se pune la dispoziția consiliilor naționale ale propriilor lor popoare. În Budapesta, însă, situația era cu totul alta. În noaptea de 30 spre 31 octombrie a izbucnit revoluția care a instaurat un guvern al Consiliului Național Maghiar, format din partidele: pașoptist, condus de contele Karoly Mihaly, radical, condus de Iaszi Oskar și social-democrat. Guvernul avea în frunte pe Karoly Mihaly și își propunea, printre alte obiective, și pe cel al menținerii statului maghiar în forma unei „republici ungare unitare”, pe care prin constrângere, trebuiau să o recunoască și naționalitățile nemaghiare din Ungaria⁵⁷.

Unul dintre partidele din coaliția guvernamentală de la Budapesta, cel social-democrat, care în anul 1905 avea și o secție română, era bine reprezentat în orașele bănățene, mai ales secția sa maghiară. O puternică organizație maghiaro-germană, condusă de către avocatul dr. Otto Roth exista și la Timișoara. Aceasta fusese implicată în manifestațiile de stradă antiguvernamentale desfășurate în oraș în zilele de 20, 26 și 27 octombrie 1918. Conducătorul ei, Otto Roth, luând cuvântul la demonstrația din 28 octombrie 1918, a cerut bănățenilor să-și ia soarta în propriile mâini și partidului social-democrat din Timișoara să ducă tratative directe cu Antanta⁵⁸. Aceste idei vor fi susținute de liderul social-democrat Otto Roth și cu alte prilejuri. Făcând parte din conducerea P.S.D. din Ungaria, el era în relații permanente cu Consiliul Național Maghiar și cu guvernul instituit de acesta la Budapesta. Era informat despre situația din monarhie, despre modul cum evoluau lucrurile pe fronturile în care era implicată și Austro-

⁵⁶ Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, 1972, p. 440.

⁵⁷ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București, 1983, p. 71.

⁵⁸ Wiliam Marin, Ioan Munteanu, Gh. Radulovici, *Unirea Banatului cu România*, Timișoara, 1968, p. 120.

Ungaria și primea indicații precise din capitala Ungariei. Astfel la știrea că Banatul va fi evacuat de trupele maghiare, care pierdeau teren în fața armatelor Antantei, hotărâște, împreună cu alți lideri social-democrați din Budapesta, ca Banatul să fie declarat provincie autonomă în cadrul Ungariei, și, pentru că Ungaria urma să devină republică, și în Banat să fie tot o republică, dar în cadrul statului maghiar.

Toate acestea le-a discutat și hotărât Otto Roth, la o întâlnire cu membrii din conducerea P.S.D. din Ungaria, care a avut loc la 30 octombrie 1918 la Budapesta. La această întrunire, la care s-a încercat să se hotărească soarta Banatului peste capul populației majoritare românești, care dorea unirea Banatului cu România, a mai participat și locotenent-colonel Albert Bartha, șeful statului major al comandamentului militar din Timișoara. În seara aceleiași zile, de 30 octombrie 1918, întorși la Timișoara, Roth și Bartha au avut întâlniri succesive cu conducători ai populației maghiare din oraș, cu prefectul orașului și cu conducerea secției locale a P.S.D. În cadrul acestor consfătuiri a fost prezentat scenariul evenimentelor de a doua zi, când urma să aibă loc o demonstrație muncitorească în oraș, în timpul căreia urma să fie proclamată așa-zisă republică autonomă bănățeană. Pentru a-i da o aparență democratică, Roth și acoliții săi au hotărât, în scopul de a deruta populația, ca în Banat să fie creat un așa-zis organ democratic autonom, numit „Statul poporului” din Banat, în care urmau să fie reprezentate toate naționalitățile și păturile sociale. Această organizație trebuia să-și asume inclusiv atribuții de politică externă, să reprezinte Banatul pe lângă Antantă în momentul în care trupele acesteia intrau pe teritoriul bănățean⁵⁹.

Scenariul fiind pregătit, urma ca a doua zi el să fie pus în aplicare, prin folosirea ultimei diversiuni pentru a evita unirea Banatului cu România - proclamarea republicii autonome bănățene în cadrul Ungariei, neținându-se cont de dorințele populației majoritare. Rolul pe care l-a avut organizația locală social-democrată din Timișoara s-a datorat faptului că secția română a P.S.D. din Ungaria era slab reprezentată la Timișoara și în orașele bănățene cu populație, în general, străină. Secția locală a P.S.D. era deci, totalmente subordonată conducerii centrale din Budapesta, care, situându-se pe poziția menținerii integrității Ungariei milenare, dăduse indicații organizațiilor sale din Banat și Transilvania să susțină acest lucru. Conducerea centrală a social-democrației maghiare a dispus tipărirea și răspândirea de manifeste în limba română, prin care se făcea propagandă împotriva unirii Banatului și Transilvaniei cu România. Dar, deși au fost tipărite și răspândite mii de

⁵⁹ *Ibidem*, p. 127.

manifeste, propaganda nu și-a atins scopul, românii bănățeni nelăsându-se atrași de demagogia social-democrației maghiare⁶⁰.

Social-democrația era slabă în orașele bănățene și pentru că numărul muncitorimii române în Banat (ca și în Transilvania) era mic, în raport cu numărul populației și cu dezvoltarea industrială a acestei provincii. Astfel, în anul 1910, din cei 103.193 muncitori industriali și mineri, abia 30.475 erau români⁶¹. Această statistică era făcută pentru ambele provincii: Transilvania și în Banat, care cuprindea numai 3 comitate, numărul muncitorilor era și mai redus. La această cifră se mai adăugau, tot în ambele provincii, aproximativ 4000 de meseriași români⁶².

Deci, Banatul, deși relativ industrializat, având mari centre industriale la Timișoara. Reșița, Bocșa și Oravița, avea un număr relativ restrâns de muncitori datorită faptului că imperiul habsburgic colonizase în zonele miniere cehi specializați în minerit, iar în fabrici adusesse, începând cu a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, muncitori din provinciile austriece⁶³.

Conform scenariului pregătit în ziua anterioară, în dimineața de 31 octombrie 1918, conducătorul comitatului Timiș, primcomitele Korosy, a primit o telegramă de la Budapesta, din partea Consiliului Național Maghiar, prin care se cerea ca administrația locală să recunoască autoritatea consiliului maghiar și să se pună dispoziția Consiliului Național local care urma să se constituie în aceeași zi. În consecință, prin comitete a convocat o întrunire la primărie pentru orele 10 dimineața, la care a invitat și pe liderul organizației locale a P.S.D., Otto Roth și pe liderul local al partidului lui Karoly, dr. Kalman Jakobi, care au hotărât convocarea, în aceeași zi, la orele 16, a consiliului orășenesc, în vederea, constituirii Consiliului Național Maghiar local⁶⁴. În același timp, tot la orele 10 dimineața, a început și demonstrația muncitorimii maghiaro-germane din oraș, organizată de secția social-democrată locală. La această demonstrație, cu o participare nu prea numeroasă, ținută în piața primăriei orașului, a luat cuvântul Otto Roth, care a anunțat răsturnarea vechiului guvern de la Budapesta și sfârșitul războiului mondial, declarând că se atașează politiciii noului guvern maghiar, condus de contele Karoly. În cadrul aceleași cuvântări, liderul social-democrat a

⁶⁰ Wiliam Marin, *Unirea din 1918 și poziția șvabilor bănățeni*, Timișoara, 1983, p. 100-161.

⁶¹ Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania, 1900-1914*, Cluj-Napoca, 1980, p. 39.

⁶² *Ibidem*, p.37.

⁶³ Pentru această problemă, vezi Aurel Țintă, *Colonizarea habsburgică în Banat*, Timișoara, 1972.

⁶⁴ W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *op. cit.*, p. 128.

proclamat înființarea unei republici a Banatului⁶⁵. După terminarea manifestației organizate de către Otto Roth, acesta s-a deplasat la Cazinoul militar, situat în aceeași piață a orașului ca să anunțe proclamarea republicii bănățene și ofițerilor din armata monarhiei dualiste adunați acolo.

Aici, în sala mare a Cazinoului militar din Timișoara, generalul Hordt, comandantul garnizoanei și al corpului de armată austro-ungar din oraș a anunțat pentru orele 11.00 o întrunire a tuturor ofițerilor, pentru a li se face comunicări importante. Cei prezenți, în număr de aproximativ 700, nu cunoșteau motivul pentru care au fost convocați, după cum nu-l cunoșteau nici ofițerii de naționalitate română, printre care și căpitanul în rezervă Aurel Cosma. La această adunare, comandantul garnizoanei a dat citire telegramei împăratului Carol, prin care acesta recunoștea prăbușirea monarhiei dualiste și dădea tuturor ofițerilor și soldaților din armata monarhiei dezlegarea de jurământul militar. Telegrama arăta și că fiecare popor din monarhie își poate constitui consilii naționale, conform aspirațiilor propriie⁶⁶. Lecturarea telegramei împăratului a produs stupeoare în sală, ofițerii fiind total derutați, în acest moment de derută și-a făcut apariția în sală, deși nu era ofițer nici activ, nici în rezervă, Otto Roth, care s-a îndreptat spre tribuna adunării prezidată de generalul Hordt și colonelul Bartha. Roth, conform înțelegerii din ziua anterioară cu locotenent-colonelul Bartha, urma să proclame și aici republica bănățeană și să ceară ofițerilor din garnizoana Timișoara supunere față de aceasta și față de guvernul din Budapesta. În discursul său, ținut în fața ofițerilor, Roth i-a informat despre evenimentele de la Budapesta și le-a prezentat instrucțiunile noului guvern maghiar și hotărârile manifestației socialiste ținute anterior în fața primăriei, îndeosebi privind proclamarea republicii bănățene, pledând pentru constituirea și la Timișoara a „sfatului poporului”, după modelul celui din Budapesta⁶⁷.

Cuvântarea lui Otto Roth a produs în rândurile ofițerilor manifestări de stânjenală și indecizie; nici unul dintre cei prezenți nu a ripostat și nici nu a aplaudat.

Sesizând diversiunea maghiară cu această republică autonomă bănățeană din cadrul Ungariei, care se pregătea să devină și ea republică, căpitanul Aurel Cosma, președintele organizației comitatense Timiș a P.N.R., participant și el la adunarea, a exprimat cu hotărâre punctul de vedere al românilor bănățeni. El a declarat că nu poate primi propunerile lui

⁶⁵ A.N.S.J.T., fond „familial Aurel Cosma“, dosar 166, f. 32.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 36.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 37.

Roth, românii având alte aspirații și că a venit momentul ca românii să-și ia în mâinile lor propria lor soartă. A cerut ofițerilor de naționalitate română să părăsească sala cazinoului militar și să-l urmeze în altă parte, unde să se organizeze: „Noi, românii, nu putem primi propunerile domnului Otto Roth. Aspirațiile neamului nostru ne îndeamnă să urmăm altă cale. Noi ne vom conforma celor exprimate prin telegrama împăratului și ne vom constitui într-un organism național român. Invit acum pe toți ofițerii români să mă urmeze, iar acela care nu va fi cu noi va răspunde în fața neamului de atitudinea sa. Trăiască România Mare!”⁶⁸.

Ofițerii de naționalitate română, în totalitate, l-au urmat pe căpitanul Aurel Cosma. părăsind sala Cazinoului militar. Ei s-au deplasat împreună cu căpitanul Aurel Cosma în sala mică a restaurantului Kronprinz din apropiere, unde, la propunerea liderului lor, au trecut la constituirea Consiliului Național Militar Român, format numai din ofițeri. Au ales ca președinte pe căpitanul Aurel Cosma. Din consiliu mai făceau parte: It. col. Sebastian Brândușa, magistrat, cpt. dr. Lucian Georgevici, avocat. It. col. Miron Șerb, comandantul cercului de recrutare al armatei dualiste din Timișoara, cpt. dr. Ioan Popovici, magistrat, cpt. dr. Sever Barbură, avocat, dr. Titu Mălai, asistent de judecător la Tribunalul Militar din Timișoara, It. dr. Iustin Nemeth, avocat, It. col. Iosif Mustețiu și maiorul Murariu. La această ședință a fost prezent căpitanul Jivan din Caransebeș, care, aflându-se în Timișoara, s-a atașat ofițerilor români⁶⁹. Aceasta a fost prima constituire a unui consiliu militar român din acea perioadă, pe teritoriul Banatului și Transilvaniei.

După constituirea acestui consiliu, militar, membrii săi și-au îndepărtat semnele armatei dualiste de pe uniformă, urmând să le înlocuiască cu cocarde tricolore românești. În cadrul aceleiași ședințe, s-a hotărât redactarea unei proclamații către românii din oraș și împrejurimi și către minoritățile existente în Banat. Proclamația a fost redactată sub forma unui comunicat în 3 puncte: „1. Ofițerii și soldații români care se găsesc pe teritoriul comandamentului militar al Timișoarei declară astăzi Consiliul Național al Ofițerilor și Soldaților constituit. 2. Noi declarăm că atitudinea noastră va fi întru totul conformă cu rezoluția marelui Sfat Național Român, la care ne atașăm cu credință neschimbătoare. 3. Mai declarăm, în sfârșit, că vom contribui în orice moment și cu promptitudine la păstrarea ordinii interne și a liniștii”⁷⁰. În cadrul aceleiași ședințe istorice, s-a propus ca acest

⁶⁸ *Ibidem*, dosar 144, f. 15.

⁶⁹ *Ibidem*, dosar 166, f. 39.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 41.

consiliu militar să fie transformat într-un Consiliu Național Român, care să aibă un caracter politic și care să poată pregăti în continuare acțiunile necesare pe calea luptei pentru autodeterminare națională a românilor bănățeni. S-a mai hotărât ca a doua zi un delegat al consiliului, avocatul Iustin Nemeth, să plece la Arad, unde era sediul P.N.R. și să facă aici cunoscute cele întâmplate și realizate la Timișoara în ziua de 31 octombrie.

Pentru a-și forma o forță armată pe care să se sprijine. Consiliul Național din Timișoara a delegat pe lt. col. Miron Șerb să treacă la alcătuirea gărzilor naționale românești.

După încheierea ședinței de constituire a consiliului, membrii săi au fost contactați de către ofițeri germani și sârbi pentru a le cere sfatul în problema constituirii propriilor consilii naționale. Aceștia, după ce s-au sfătuit cu membrii consiliului român, au trecut și ei la formarea consiliilor proprii. În scopul promovării intereselor lor naționale și, în special, pentru garantarea ordinii și liniștii publice⁷¹.

În timp ce românii se organizau, în sala de ședințe a primăriei unde se adunaseră prefectul, primarul, funcționarii orașenești și liderii social-democrați, în frunte cu Otto Roth, la propunerea conducerii social-democrației locale, dominată de maghiari, s-a format așa-numitul „Sfat al poporului“, care l-a numit pe lt.col. Bartha comisar militar, iar pe Roth, comisar civil al Banatului. În continuare, la orele 13, din balconul primăriei, cei doi comisari, Bartha și Roth, au comunicat cetățenilor orașului hotărârile luate, iar Roth a proclamat din nou înființarea republicii bănățene. S-a ținut apoi o adunare a consiliului municipal, consiliu dominat de maghiari, în care s-a hotărât ca Sfatul poporului din Banat să fie subordonat Consiliului Național Maghiar din Budapesta. În acest scop, în zilele următoare, Roth s-a deplasat la Budapesta, unde a obținut numirea, în data de 8 noiembrie 1918, a lt.col. Bartha în funcția de comisar al guvernului maghiar pentru Banat⁷².

Cei doi comisari ai așa-zisului „Sfat al poporului“ au încercat să preia conducerea militară și civilă a orașului și, apoi, a întregului Banat. Astfel, lt. col. Bartha a preluat comandamentul garnizoanei de la generalul Hordt și al rămășițelor armatei monarhiei din această provincie, iar Roth s-a instalat la primăria Timișoarei, încercând și el să administreze orașul, județul și întregul Banat. În acest scop, a fost convocat și Aurel Cosma în ziua de 31 octombrie, la conducerea „Sfatului poporului“, unde Bartha și Roth i-au solicitat sprijinul, în ideea ca și românii să fie alături de acest organism subordonat Budapestei. Căpitanul Aurel Cosma s-a prezentat la așa-zisul

⁷¹ *Ibidem*, dosar 144, f. 16.

⁷² W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *op. cit.*, p. 129.

„Sfat al poporului“ nu atât pentru că a fost convocat, cât pentru a aduce la cunoștință conducerii acestuia că ofițerii români s-au constituit în Consiliul Militar Național și să comunice textul celor 3 puncte ale comunicatului adoptat. În cadrul discuțiilor cu Bartha, acesta i-a cerut lui Aurel Cosma sprijinul românilor în desfășurarea activității Sfatului poporului, în interesul republicii maghiare, și îndeosebi, pentru asigurarea aprovizionării cu alimente și cu cele necesare și pentru menținerea ordinii publice și apărarea avutului public și particular. La aceste cereri, Aurel Cosma a răspuns că românii au alte aspirații de libertate și dreptate, ei vor să-și înfăptuiască idealul lor național, dar că este gata să colaboreze conform punctului 3 din comunicatul Consiliului Militar Român la menținerea ordinii și liniștii publice.

Pe lângă problemele politice de recunoașterea republicii bănățene, subordonată guvernului maghiar, pe conducătorii autoproclamatului Sfat al poporului îi interesa în mod deosebit aprovizionarea cu alimente a orașului. Aceasta era asigurată din satele din preajma Timișoarei, în care românii formau majoritatea populației. Dar țărănimea română era sătulă de rechiziții și contribuții. Comisarul guvernului maghiar, Bartha, spera să se bazeze pe contribuția în produse alimentare a populației românești din jurul Timișoarei⁷³.

Conducătorii așa-zisei republici bănățene încercau să se legitimizeze și să-i transforme pe români în adepți ai lor, voind să-i deturneze de la ideea luptei naționale. „Ea (republica- n.n) - după cum se exprimă istoriografia contemporană - n-a satisfăcut năzuințele maselor revoluționare, a încercat să fărâmițeze acțiunea de unire a românilor și n-a durat pentru că ea era o construcție artificială, neviabilă, care nu corespundea intereselor populației. Ea a constituit o formulă nerealistă care se afla, de la apariția ei, în imposibilitate practică de a putea ființa. O astfel de formulă nu era valabilă, din cauză că nu asigură libertatea națională a mării majorități a populației din Banat... Tendința populației românești de a se uni cu România nu putea fi împiedicată prin soluții diversioniste“⁷⁴.

Împotriva acestei așa-numitei republici bănățene s-au pronunțat românii din întreg Banatul, în aceeași zi, 31 octombrie, s-a desfășurat ia Lugoj o mare întrunire populară, la care au participat și muncitori și soldați, ce s-au pronunțat contra diversiunii maghiare. Organizatorul manifestației, la care au luat parte nu numai români, ci și germani, sârbi și maghiari, a fost

⁷³ *Ibidem*, p. 47-48.

⁷⁴ *Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, București, 1968, p. 406-407.

Valeriu Braniște, proaspăt eliberat din închisoare, unde fusese aruncat în februarie 1918, pe motiv că face spionaj în favoarea României⁷⁵. În cadrul adunării de la Lugoj, Valeriu Braniște, conștient de pericolul pentru năzuințele românilor și pentru unitatea lor națională, a luat atitudine, protestând „împotrivii încercărilor de aranjamente și tranzacții locale și regionale”. De altfel, republica bănățeană, după cum afirmă istografia contemporană, a fost „un artificiu condamnat pieirii din naștere”⁷⁶. Cu toată opoziția majorității populației, cei doi comisari ai guvernului maghiar la Timișoara au încercat toate posibilitățile de a se impune, inclusiv declararea stării de asediu, pe care au încercat să o instituie prin ordinul din 4 noiembrie 1918, adresat celor 3 județe bănățene, cu asigurarea așa-zisei ordini republicane și a liniștii fiind însărcinat unul din liderii mișcării sindicale, Koloman Müller⁷⁷. Această măsură a fost luată în special împotriva românilor organizați în consilii și gărzi naționale.

Otto Roth, principalul inițiator al diversiunii numite „republica bănățeană”, a încercat să-și explice faptele câțiva ani mai târziu, spunând că ar fi dorit ca Banatul să nu devină teatru de război, având în vedere că din sudul Dunării se apropiau trupele Antantei; că ar fi fost determinat în acțiunile sale de dorința de a salva integritatea economică și teritorială a Banatului. Mai adăuga necesitatea de a menține siguranță publică pe teritoriul Banatului și aprovizionarea populației. Mai insinuează, în luarea sa de poziție în presa bănățeană, că și-ar fi riscat viața pătrunzând în sala Cazinoului militar din Timișoara, la 31 octombrie 1918, când s-a ținut întrunirea ofițerilor și el și-a proclamat principiile republicane, iar Aurel Cosma a cerut ofițerilor români să părăsească sala și să-l urmeze pentru a forma un organ național românesc⁷⁸.

Chiar și atunci, după aproape un deceniu de la evenimente, Roth eludează adevărul, omițând să spună că el discutase în prealabil această luare de poziție în fața ofițerilor cu lt. col. Bartha care avea aceeași orientare promaghiară ca și el, care, era șeful de stat major al comandamentului militar din oraș și care l-ar fi putut ajuta în caz de nevoie. Cel ce a riscat cu adevărat a fost dr. Aurel Cosma, el nu avea niciun un sprijinitor în conducerea garnizoanei locale, putând conta doar pe atașamentul ofițerilor români, puțini la număr. Adevărul, în evenimentele relatate de Roth a fost

⁷⁵ Valeriu Braniște, *Amintiri...*, p. 468-546.

⁷⁶ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 79.

⁷⁷ Iosif Gabriel, *„Fünfzig Jahrgs Geschichte der Banater Arbeiterbewegung. 1870-1920. (Cincizeci de ani de istorie a mișcării muncitorești din Banat)*, Timișoara, 1928, p. 85.

⁷⁸ „Temeswarer Zeitung“, 25 sept. 1927 și „Nădejdea“, 26 sept. 1927.

cu totul altul: dorința sa de a se opune, cu orice preț, unirii Banatului cu România și a menține această provincie, în orice formulă, chiar și în cea republicană, adaptată de către social-democrați, în hotarele Ungariei, fapt nerecunoscut de liderul socialist din Timișoara nici la un deceniu după respectivele evenimente.

Sesizând diversiunile promaghiare ale lui Roth, încă din istorica zi de 31 octombrie 1918, românii bănățeni n-au acceptat să colaboreze cu acesta, ci și-au luat soarta în propriile lor mâini. Alături de conducerea P.N.R. din Timișoara, care forma, în mare parte, și Consiliul Național Român, s-a aflat întreaga populație românească a orașului și județului. Astfel, vestea că la Timișoara se petrec evenimente hotărâtoare pentru români s-a răspândit rapid în satele din jur. Țăranii români s-au deplasat în număr de câteva mii la Timișoara ca să sprijine Consiliul Militar Român, creat atunci. Lor li s-a alăturat populația din cartierele românești ale orașului: Fabric, Maiere și Mehala, umplând practic arterele principale și impresionând pe cetățenii neromâni ai municipiului. Această manifestație românească a fost și o replică la proclamarea așa-zisei republici bănățene care încerca să-și creeze o gardă republicană, după modelul celei din capitala Ungariei, din populația maghiară a orașului și din soldații întorși de pe front. Dar, în masa imensă a românilor care veniseră în Timișoara pentru a sprijini Consiliul lor militar, gardiștii maghiari se pierdeau⁷⁹.

În acest timp, membrii Consiliului Militar Român din Timișoara au hotărât să extindă organizarea națională a românilor și asupra civililor, deci, a populației românești în totalitate. În consecință, căpitanul Aurel Cosma a convocat pentru orele 17, în aceeași zi, o întrunire a membrilor consiliului din oraș și din județ, în sala restaurantului Kronprinz. Întrunirea s-a desfășurat într-o atmosferă de entuziasm popular deosebit, sala fiind arhiplină, iar în fața sălii era postată o mare mulțime de români. În cadrul întrunirii, căpitanul Cosma, președintele Consiliului Militar Român, a propus transformarea acestuia în Consiliul Național Român, acesta fiind mai reprezentativ, cuprinzând alături de militari și populația civilă a orașului și comitatului. Consiliul trebuia să aibă o structură mixtă, militară și civilă. În aclamațiile celor prezenți, s-a hotărât aprobarea propunerii. Consiliul Național a cuprins pe lângă membrii Consiliului militar, fruntași ai românilor din oraș și județ: av. dr. Pompiliu Ciobanu, av. dr. Ion Doboșan, protopopul Ion Oprea, av. dr. Gheorghe Adam și comerciantul Dimitrie Blaj⁸⁰.

⁷⁹ A.N.S.J.T., fond „familial Aurel Cosma“, dosar 166, f. 49.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 50.

Una din principalele probleme discutate în ședința Consiliului Național Român din Timișoara a fost, la propunerea lt. col. Miron Șerb, cea a constituirii gărzilor naționale românești în toate localitățile județului. Aceste gărzi trebuiau să sprijine activitatea consiliilor naționale române locale, care se vor forma în județ, la preluarea administrației județene și orășenești, precum și comunale. În sensul realizării unității naționale, și să mențină ordinea, paza avutului public și personal. S-a hotărât, totodată, alegerea unui comitet executiv al Consiliului, format numai din ofițeri. Acesta trebuia să se ocupe și de problemele civile și de cele militare. În fruntea comitetului a fost ales tot căpitanul Aurel Cosma, iar ca membri, ofițerii: Sebastian Brîndușa, dr. Ioan Popovici, dr. Lucian Georgevici, dr. Titu Mălai, dr. Sever Barbură, dr. Iustin Nemeth și Vasile Eremiciu⁸¹. În urma întrunirii, foștii membri ai Consiliului militar au devenit membri ai comitetului executiv al Consiliului Național Român. Căpitanul în rezervă Lucian Georgevici a fost numit de comitetul executiv în funcția de comandant al gărzilor naționale românești, care urmau să se formeze pe teritoriul comitatului Timiș⁸².

Pentru întemeierea gărzilor naționale românești în întreg comitatul, s-a hotărât să fie solicitați ca voluntari toți militarii români din armata fostei monarhii, care nu fuseseră încă demobilizați, cu armamentul și muniția de care dispuneau. Alte arme și muniții români nu aveau de unde procura, pentru că în fruntea garnizoanei Timișoara era lt. col. Bartha, numit de guvernul de la Budapesta comisar guvernamental al Banatului. Or, Bartha, care dorea menținerea Banatului în granițele Ungariei, nu accepta înarmarea gărzilor românești, care urmăreau să preia administrația Banatului și unirea acestuia cu România. De altfel, peste câteva zile, lt. col. Bartha a fost numit ministrul de război în guvernul de la Budapesta, tocmai pentru meritul de a se fi opus mișcării de autodeterminare a românilor bănățeni. Funcția de comisar al guvernului maghiar în Banat a fost preluată de Otto Roth⁸³.

În aceeași ședință s-a hotărât să fie trimis câte un ofițer român în fiecare plasă a comitatului Timiș, de unde să conducă organizarea gărzilor naționale, conform ordinelor date de comandamentul din Timișoara. În același scop, urmau să fie trimiși în satele bănățene tineri intelectuali, ca voluntari. Așa s-a înrolat ca voluntar și tânărul Aurel Cosma, nepotul dr. Aurel Cosma, președintele Consiliului Național Român din Timișoara și comitatul Timiș⁸⁴.

⁸¹ *Ibidem*, f. 51.

⁸² *Ibidem*, dosar 112, f. 115.

⁸³ *Ibidem*, dosar 144, f. 16.

⁸⁴ *Ibidem*, dosar 112, f. 116.

După terminarea ședinței, întreaga mulțime s-a deplasat în piața unde se afla primăria orașului, piață care de atunci poartă denumirea de Piața Libertății. Aici aștepta o mare mulțime de români, cărora li se alăturaseră și cetățeni de alte naționalități. „Toată suprafața pieței centrale din fața primăriei și din piața Cazinoului militar, unde se ținuse adunarea ofițerilor în dimineața aceleași zile, tot spațiul era plin de români și de cetățeni care simpatizau cu noi și doreau să manifeste și ei alături de români pentru izbânda libertății. Toți erau nu numai curioși să trăiască cu vibrantă emoție evenimentele revoluționare declanșate de români, dar erau, mai ales pătrunși de sentimente de bucurie că s-a sfârșit războiul”⁸⁵. În fața mulțimii adunate, urcându-se pe o masă scoasă de manifestați în fața primăriei, Aurel Cosma a ținut un discurs în care a expus hotărârile luate în ședința Consiliului Național Român, nou înființat. Apoi, în mod spontan, mulțimea românilor a pornit într-un marș pe mai multe coloane pe principalele artere ale orașului, intonând cântece naționale românești și strigând lozinci prin care își exprima dorința de unitate națională. Acest marș, efectuat în ordine și disciplină, a impresionat profund pe cetățenii de altă naționalitate, care acum au realizat numărul și puterea românilor, faptul că el sunt adevărați stăpâni ai orașului.

Aurel Cosma jr., participând la aceste evenimente, scria: „îmi vine și astăzi în minte viziunea din seara zilei de 31 octombrie 1918, când a făcut să se cutremure, prin marșul demonstrativ al românilor, tot centrul comercial din cetatea Timișoarei. Au fost clipe de mare entuziasm, când poporul nostru a arătat celor de altă naționalitate din oraș că românii, în număr surprinzător de important și puternic, dominau, de fapt, întregul peisaj etnic al municipiului și mai ales al satelor din împrejurimile Timișoarei”⁸⁶.

După constituirea sa, Consiliului Național Român din Timișoara a cooperat cu consiliile naționale ale celorlalte naționalități din oraș și județ, mai ales cu cele germane și sârbe, dar și maghiare, în problema menținerea ordinii și pazei avutului public și personal. La fel au procedat gărzile naționale românești din toate localitățile județului⁸⁷. În tot acest timp, ele au acționat permanent pentru realizarea principalului deziderat, unirea Banatului cu România.

Evenimentele desfășurate în Timișoara în istorica zi de 31 octombrie 1918 au determinat evenimente asemănătoare în celelalte comitate ale Banatului. În raportul comitetului suprem de Caraș-Severin, adresat lui Iaszi

⁸⁵ *Ibidem*, dosar 167. f. 54.

⁸⁶ *Ibidem*, f. 55-56.

⁸⁷ Ion Clopoțel, *Misiunea istorică a gărzilor naționale în lupta pentru dezrobire din 1918*, București, 1 decembrie 1943, p. 16.

Oskar, ministru în guvernul maghiar, se arăta că întâlnirile din Timișoara, în cadrul cărora s-au înființat consilii naționale românești, șvabești, sârbești și maghiare, au avut influență asupra locuitorilor comitatului său, manifestată prin faptul că și românii de aici s-au organizat separat de celelalte naționalități, formându-și consilii naționale proprii⁸⁸.

După constituirea Consiliului Național Român din Timișoara, a urmat înființarea celui din Lugoj. Consiliului Național al Românilor din Caraș-Severin a luat ființă la 3 noiembrie 1918. Românii din acest comitat nu au acceptat să se înroleze în gărzile maghiare, și-au format consilii și gărzi proprii. Organizatorul mișcării naționale românești din orașul Lugoj și comitatul Caraș-Severin a fost cunoscutul militant român, Valeriu Braniște. Acesta, după cum se afirmă în raportul comitetului către guvernul din Budapesta, a caracterizat poziția românilor ca fiind aceea a demnității naționale. În raport se arăta că același scop și l-a propus și batalionul de pază românesc, înființat după dizolvarea regimentului 8 de honvezi de infanterie din Lugoj, în primele zile ale mișcării naționale. Regiment, format din militari români, era condus de maiorul Remus Dobo. Batalionul a arborat drapelul național românesc, iar ofițerii și soldații săi, cocarde naționale⁸⁹.

Formarea consiliilor și gărzilor naționale românești nu s-a petrecut numai în Lugoj, orașul de reședință ci în toate localitățile comitatului Caraș-Severin. Raportul precizează că acestea preiau puterea politică și administrativă, funcționarii administrațiilor maghiare fiind somați să predea funcțiile noilor autorități instituite de români. Raportul precizează că cei care preiau administrația, conducătorii aleși ai românilor, nu sunt elemente turbulente, ci adevărați reprezentanți ai poporului român, care consideră că românii, fiind populație majoritară, trebuie să dețină și puterea politică și administrativă⁹⁰. De altfel, majoritatea funcționarilor maghiari trebuiseră să-și părăsească posturile pentru a-și salva viața, nemaexistând instrumente de represiune în mâinile vechilor oprimatori.

În Timișoara, după constituirea Consiliului Național Român, s-a trecut la organizarea unei forțe militare românești, organizându-se Garda Națională. Astfel, încă din prima zi a existenței sale, Consiliul Militar timișorean a lansat un apel către toți românii din comitatul Timiș, cerându-le să se organizeze în gărzi naționale. Primele gărzi au fost înființate în Timișoara, unde își avea garnizoane regimentul 61 de infanterie al armatei

⁸⁸ *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român* (în continuare, *1918 la români*), vol. II, București, 1983, doc. 393, p. 1201.

⁸⁹ „Drapelul“, XVIII, nr. 113. 23 oct/5 nov. 1918.

⁹⁰ *1918 la români*, vol. II, doc. 393, p. 1201.

dualiste, format în cea mai mare parte din ostași români. Aceștia au devenit primii membri ai gărzilor naționale românești din Banat. Ofițerii și subofițerii au fost trimiși în comune ca să organizeze și să instruiască pe țărani voluntari⁹¹.

În Timișoara, gărzile naționale românești au fost organizate pe cartiere, cea mai mare și mai puternică fiind cea din Fabric, cartier în care românii erau majoritari și aveau tradiție în lupta națională. Comandantul acestei gărzi era plutonierul major Lazăr Boici, fost subofițer activ în armata austro-ungară⁹².

În suburbia Maiere, populată masiv de români, organizator și comandant al gărzii naționale era Liviu Sălăgean, fost ofițer activ în armata monarhiei, iar în cartierul Mehal, puternica gardă românească a fost organizată de către Moise Doboșan, în colaborare cu avocatul Dr. Mezin și cu preotul Ion Plavosin, iar comanda efectivă și instruirea au fost încredințate învățătorului Vasile Pușcașu și tânărului Aurel Mezin.

În cartierul Cetate și Iosefin, în care românii erau mai puțini, gărzile românești erau și ele mai puțin reprezentative. Românii din aceste cartiere s-au orientat spre suburbiile românești, cei din Cetate spre Fabric, iar cei din Iosefin, spre Maiere. Totuși, și în aceste două cartiere mici, au fost organizate gărzi de dr. Cornel Crăciunescu și dr. Cornel T. Albu în Cetate, de dr. Titus Mălai în cartierul Iosefin⁹³.

Gărzile naționale românești au colaborat în general bine cu gărzile formate din populația de alte naționalități a orașului: germani, sârbi și maghiari, în probleme de menținere a ordinii și de pază a avutului public și particular.

Încă din primele zile ale lunii noiembrie 1918, s-a trecut la organizarea gărzilor naționale românești în toate localitățile comitatului Timiș. Acestea erau constituite, ca și în alte părți, din soldați, foști militari, care, părăsind frontul, s-au întors în localitățile natale, dar și din populația civilă. Primele au fost cele din comunele apropiate Timișoarei, adică: Giroc și Chișoda. De altfel, românii din cele două comune au participat activ la evenimentele din 31 octombrie 1918 din Timișoara⁹⁴. O altă comună apropiată care a avut o gardă puternică și bine organizată a fost Moșnița Nouă. Garda națională română de aici a fost condusă de învățătorul Gheorghe Caba și organizată pe străzi și uliți, fiecare uliță formând o unitate

⁹¹ A.N.S.J.T., fond „personal Aurel Cosma“, dosar 167, f. 79.

⁹² *Ibidem*, f. 64.

⁹³ *Ibidem*, f. 67.

⁹⁴ *Ibidem*, f. 7.

militară separată, iar preoții de la ambele biserici românești au contribuit și ei la organizarea gărzii, îndemnând pe tineri să se înroleze⁹⁵.

În sfera de activitate a Consiliului național și a celui militar din Timișoara a intrat nu numai teritoriul comitatului Timiș, ci și cel învecinat, Torontal. La acest comitat, centrul de coordonare al mișcării naționale românești era situat în localitatea Comloșul Mare. În acest comitat s-au organizat gărzi puternice la Nerău, Deta, Pustiniș, Birda etc. În Nerău, comandantul gărzii a fost sublocotenentul Coriolan Băran, care va fi delegat oficial din partea comitatului Torontal la Marea Adunare de la Alba-Iulia⁹⁶. În Deta, garda românească a fost organizată de profesorul Damaschin Marian; în Pustiniș s-au înscris în gardă numeroși membrii ai corului românesc, conduși de învățătorul din localitate⁹⁷. La Birda, preotul Ion Mărgineanu a organizat Consiliului Național Român și o gardă națională, comuna fiind una din localitățile bănățene în care preotul și-a asumat și rolul de comandant al gărzii naționale⁹⁸.

O puternică gardă națională românească s-a constituit și la Vârșeț, de către Ioan Jucu, care, întors din captivitate, din Rusia, a venit în localitatea natală, organizându-i, pe plan național și militar, pe românii de aici⁹⁹.

Cele mai multe date deținem despre Consiliului Național Român din Caransebeș, înființat în data de 7 noiembrie 1918¹⁰⁰. Caransebeșul, vechi oraș românesc, cu o trainică tradiție de luptă națională¹⁰¹, este printre primele localități care formează un consiliu național român și un Sfat Militar Român. Constituirea Consiliului Național Român din Caransebeș are loc într-un cadru festiv, în sala mare a magistratului orășenesc, în prezența a 700-800 de oameni. În proiectul de rezoluție a acestui consiliu se spunea că el se declară supus Consiliului Național al Românilor din Banat și Transilvania, care este unicul for chemat să hotărască asupra soartei națiunii române. Se proclamă preluarea administrației; „Sfatul național român din Caransebeș, începând din ziua de azi, ca organ reprezentativ al românilor

⁹⁵ *Ibidem*, f. 2.

⁹⁶ *Ibidem*, f. 16.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 19.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 20.

⁹⁹ „Răsunetul”, IV, nr. 7, 16 februarie, 1925.

¹⁰⁰ Date despre acest consiliu național, la Gh. Neamțu, *Activitatea Consiliului Național Român din Caransebeș, noiembrie 1918 - august 1919, Amintiri și documente caransebeșene*, 1927

¹⁰¹ Vezi și studiul lui Dan Popescu, *Contribuții la participarea caransebeșenilor la actul unirii Banatului cu România*, în „Studii de istoria Banatului”, V, 1977, p. 125-143.

caransebeșeni, ia asupra sa apărarea drepturilor acestora, având cetățenii orașului a se supune întru totul dispozițiilor luate de acest sfat¹⁰².

Se ia la cunoștință în amintita rezoluție că s-a constituit Sfatul Militar Român din Caransebeș, cu concursul căruia, Consiliului Național hotărăște înființarea de gărzi naționale în toate comunele aparținătoare.¹⁰³

În aceeași zi, Sfatul militar român, la adunarea soldaților dislocați în Caransebeș, într-o atmosferă de cald entuziasm, se întemeiază acest sfat militar, format din 5 membri, având ca președinte pe căpitanul Ion Maniu, iar ca notar, pe locotenentul Alexandru Morariu. În rezoluția adoptată se declară: „Sfatul militar roman din Caransebeș se declară organ al Sfaturii Naționale Române Centrale și, de datorință primordială, își impune serviciul pentru restabilirea și susținerea ordinii și liniștii reclamate de demnitatea națională și de realizarea prefacerilor în curgere¹⁰⁴”.

Constituirea C.N.R.-ului din Caransebeș s-a făcut din necesitatea predării administrației din mâinile autorităților dualiste, abuzive și corupte.

Toate consiliile naționale constituite în Banat și-au desfășurat activitatea în spiritul dreptății, libertății și egalității dintre națiuni. Încă din primele dispoziții date de către consiliile naționale române se cerea să se ajungă la o bună înțelegere cu toți locuitorii orașelor și comunelor, indiferent de naționalitate, să nu se facă deosebiri între indivizi de naționalități diferite, ci totul să decurgă în spiritul echității și dreptății. Această înfrățire cu celelalte naționalități conlocuitoare din Banat trebuie, în același timp, să arate lumii că națiunea română nu are tendințe vindicative, că urmărește să instaureze un climat pașnic, de înțelegere, nu să se răfuiască cu celelalte naționalități. Prin circulara din 16 noiembrie 1918, Consiliul Național din Caransebeș atrăgea atenția românilor bănățeni să dea dovadă de fraternitate cu toți locuitorii Banatului, deși ei, românii, au avut mult de suferit din cauza oprimării claselor conducătoare ale acestor naționalități. În respectiva circulară se spunea: „Frați români! Stăm înaintea judecății lumii. Suntem încă stăpâni pe viitorul nostru. De la noi atârână dacă acest viitor va fi bun sau rău, fericit sau nefericit. Viitorul ne surâde, dacă în aceste vremuri de grea încercare ne dăm seama de ceea ce facem. Va fi bine de noi, dacă faptele noastre ne vor pune în rândul popoarelor vrednice de o soartă mai bună, sau, din contra, soarta popoarelor nemernice ne va ajunge”. În continuare, se spunea că, deși războiul a provocat multe suferințe românilor, ei nu

¹⁰² Direcția Generală a Arhivelor Statului (în continuare D.G.A.S.), fond „C.N.R. Caransebeș”, doc. 11, 1918. f. 1.

¹⁰³ *Ibidem*, f.2.

¹⁰⁴ *Ibidem*, doc. 44, f. 1.

trebuie să se însălăbățească“, pentru că aceasta este străină firii românilor. Mai mult, această însălăbățire ar fi foarte dăunătoare în fața comunității mondiale și ar putea avea implicații grave asupra situației viitoare a popoului român din Banat. Și, ca o supremă manifestare de bune intenții față de minoritățile naționale, se cerea, încă din punctul 1 al acestei circulare: „Dați mâna toți cei buni și cinstiți și susțineți ordinea, apărați viața și avutul oamenilor, fără deosebire de neam și lege”¹⁰⁵.

Același lucru se spunea și în protocolul adunării de constituire a Consiliului Național Român din Oravița, care avea ca președinte pe dr. Petru Cornean, și în cel al Consiliului Național Militar român din Oravița, de sub comanda dr. Mihai Groșianu.

Consiliul Militar Român din Oravița s-a alăturat, încă de la întemeiere, Consiliului Militar Român din Timișoara. Respectivul protocol evidențiază că în majoritatea comunelor românești s-au format consilii naționale și gărzii naționale și se arată că: „ceasul libertății naționale a sunat“. Acum se cerea românilor să nu mânjească numele lor falnic cu fapte rele și cu jafuri și să nu se lase ademeniți de propaganda moșierimii maghiare, care dorea menținerea, nu numai a moșilor, ci și a integrității Ungariei medievale. Numai comitetul și consiliul nostru militar are dreptul să vorbească în numele vostru și pentru voi. Oricine altul e simbriașul intereselor străine“¹⁰⁶. La fel se exprima, într-o proclamație către concetățenii săi, și dr. Ioan Nedelcu din Oravița, membru în Comitetul Partidului Național Român. După ce prezintă suferințele românilor de-a lungul secolelor, spune că acestea trebuie uitate căci ziua cea mult așteptată a sosit: „în asemenea clipe mari. îmbrățișându-ne de bucurie, n-avem să mai judecăm pe nimeni... Drept aceea repet, fraților mei buni, purtați-vă omenește! Păziți-vă de fapte urâte ce ne-ar putea tulbura veselia marelui praznic național de care ne pregătim!”¹⁰⁷.

Toate consiliile naționale din Banat, ca, de exemplu, cel de la Mehadia, constituit într-o atmosferă plină de entuziasm patriotic în ziua de 4 noiembrie 1918, promovau aceleași principii. Consiliul din Mehadia s-a întemeiat sub conducerea lui Coriolan Buracu, cunoscut fruntaș politic și patriot bănățean¹⁰⁸.

În circulara nr.2 a prezidiului Consiliului Național Român din districtul Mehadia, din 6 decembrie 1916, se arată semnificația Marii

¹⁰⁵ B.A.R.. secția manuscrise, arh. „Valeriu Braniște”, VI (1), imprimat 18.

¹⁰⁶ *Ibidem*, imprimat 31.

¹⁰⁷ *Ibidem*, imprimat 13.

¹⁰⁸ *Ibidem*, imprimat 29.

Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, și se cere românilor bănățeni ca acest fapt, de o importanță excepțională, să fie făcut cunoscut cetățenilor. Și prin această circulară se cere poporului român să dea dovadă de înaltă conștiință națională, purtându-se civilizată, fără a se deda la abuzuri față de celelalte naționalități. „Să se stăruie cu toată puterea pentru susținerea ordinii și liniștii depline, apărării vieții și a averii tuturor, chiar și a străinilor, care până acum ne-au făcut chiar rău...”¹⁰⁹.

Aceleași îndemnuri le găsim și în apelul conducerii Reuniunii învățătorilor din fosta „graniță militară”. Aici se arată că soarta popoarelor se pune pe temelii noi, democratice, iar națiunile singure își vor croi viitorul, care va fi „măreț”. O lume nouă se apropie - se spune în apel - iar lumea cea veche, clădită pe suferinți și nedreptate, se prăbușește, pentru ca să facă loc lumii noi. Deci, și poporul român trebuie să fie pe deplin pregătit pentru „ziua sfântă a libertății”; și poporul român este chemat să-și hotărască singur soarta, între celelalte națiuni ale lumii. Astfel, „în fața acestor evenimente epocale, toate corporațiunile se organizează, strângându-și rândurile, ca marile schimbări sociale și politice să nu-i afle neanunțați și nepregătiți”¹¹⁰. Deci, cu atât mai mult era necesară organizarea intelectualilor în asociațiuni, la sate, care să lumineze poporul, să-i arate drumul de urmat.

Consiliile naționale române din districte și orașe erau conștiente de necesitatea organizării lor și a gărzilor naționale, care trebuiau să preia administrația din rândurile autorităților dualiste. Această preluare trebuie să se facă, însă, în mod pașnic, fără vărsări de sânge, civilizată. De exemplu, în protocolul de constituire a Consiliului Național și a gărzii naționale din comuna Cornereva se spunea: „Organizarea e de lipsă, căci dorim ca sfetnicii neamului și la masa verde să reprezinte națiunea vrednică de o soartă mai bună, ca pace (capabilă, n.n.) pentru conducerea sa, fără tutorat străin”¹¹¹. La fel se spune și în protocolul de constituire a Consiliului Național din comuna Bogâltin și a gărzii naționale din comuna Jupa¹¹², cauza românească fiind considerată aici ca o „chestie sfântă a națiunii române”¹¹³. În alte protocoale de constituire a Consiliilor Naționale, ca de exemplu, cel din comuna Pervona se vorbea despre dreptul națiunii române de a-și hotărî singură soarta. În același timp, se cerea Consiliului Național

¹⁰⁹ B.A.R., secția manuscrise, arh. „Valeriu Braniște”, VI (1), acte, doc. 30.

¹¹⁰ D.G.A.S., fond „C.N.R. Caransebeș”, doc. 53, f. 11.

¹¹¹ B.A.R., fond „CNR Caransebeș”, doc 53, f. 11.

¹¹² *Ibidem*, doc. 52, f. 1.

¹¹³ *Ibidem*, doc. 6, f. 1.

comunal să fie „la înălțimea acestor zile de glorie ale neamului românesc, înlăturând orice motive de ură și vrajbă națională”¹¹⁴. Toate consiliile comitatense, districtuale, orașenești și comunale își propuneau să preia administrația în localitatea lor, fără abuzuri, fără a leza avutul obștesc și cel personal, fără porniri vindicative față de naționalitățile conlocuitoare. Acest fapt decurge din însăși firea poporului român, care a știut să suporte demn toate vitregiile soartei, fără a fi răzbunător, în același timp. Comitetul executiv al Partidului Național Român împuternicise pe dr. Teodor Mihali să dea o proclamație, la 11 noiembrie 1918, în care să explice Consiliilor Naționale și poporului român din Banat și Transilvania cele 14 puncte cuprinse în Proclamația președintelui Statelor Unite ale Americii, Wilson¹¹⁵. Despre aceste puncte wilsoniene erau încunoștințați și românii din comuna Iablanița, ca și cei din alte comune, în momentul constituirii Consiliului Național¹¹⁶.

Îndemnul la respectarea punctelor wilsoniene nu îndemna însă că românii bănățeni au așteptat să primească de la alte state și popoare libertatea și posibilitatea de a se uni cu patria mamă – România. Preluarea administrației orașelor și comunelor s-a făcut exclusiv de către românii bănățeni și transilvăneni. Unirea Banatului și a Transilvaniei cu România nu a fost dar al altor națiuni și al tratatelor de pace, ci a fost urmarea firească a luptei naționale duse de către poporul român. Astfel, românii din majoritatea comunelor s-au constituit în consilii și gărzi naționale, care au preluat puterea politică și administrativă din mâna autorităților austro-ungare. Membrii consiliilor naționale se alegeau cu unanimitate, iar membrii gărzilor naționale pe bază de voluntariat. Astfel, s-au desfășurat alegerile în comuna Teregova¹¹⁷, în comuna Domașnea, pe data de 11 noiembrie 1918¹¹⁸, în comuna Globurău. unde se vorbea de „înfrățirea tuturor românilor”¹¹⁹, în comuna Canicea¹²⁰, în comuna Globu - Craiova¹²¹ și în marea majoritate a comunelor românești din Banat. În multe localități, ca de exemplu, în Mănăștur, din județul Timiș, autoritățile compromise plecând din comună, încă la începutul lunii noiembrie 1918. Consiliul Național Român și garda națională, nou constituită, au preluat în mod automat

¹¹⁴ D.G.A.S., fond „C.N.R. Caransebeș”, doc. 97, f. 1.

¹¹⁵ B.A.R., fond arh. „Valeriu Braniște”, VI (1), imprimat 21.

¹¹⁶ D.G.A.S., fond „C.N.R. Caransebeș”, doc. 7, f. 1.

¹¹⁷ *Ibidem*, doc. 41, f. 1.

¹¹⁸ *Ibidem*, doc. 50, f. 1.

¹¹⁹ B.A.R., fond „C.N.R. Caransebeș”, doc. 81, f. 1.

¹²⁰ D.G.A.S., fond „C.N.R. Caransebeș”, doc. 130, f. 1-2.

¹²¹ *Ibidem*, doc. 38, f. 1-2.

puterea politică și administrativă¹²². În alte comune, consiliile naționale române cer în mod imperativ preluarea puterii, ca reprezentate ale poporului român. Așa, de exemplu, consiliul național din comuna Goruia, somează pe notar: „să predai socoata comunală, să împărți banii respectivi, ajutoarele de război și, în fine, să achiți pretenziunile oamenilor, acelora care au adus material pentru zidirea primăriei”¹²³.

Consiliile naționale române, comitatense și districtuale erau solicitate de consiliile naționale comunale pentru a le îndruma în rezolvarea diferitelor probleme. Solicitări vin de la Consiliul Național Român din Caransebeș și din comuna Dognecea, al cărei consiliu național trimite doi delegați, pe Nicolae Munteanu Bedeș și George Dumitru „ca să binevoiți a le da îndrumările necesare pentru grabnica rezolvare a cauzei noastre naționale”¹²⁴. În același spirit se punea problema ajutorării de către Consiliul Național Român din Caransebeș a gărzilor naționale care nu erau dotate cu echipament și armament. Aceasta este și cazul gărzii naționale din Comuna Cornea, unde gardiștii români erau lipsiți, în marea majoritate, de echipament și aproape în totalitate de armament și muniție¹²⁵.

Unele consilii naționale se adresau direct unor oameni politici pentru îndrumarea activității lor. De exemplu, cetățenii comunei Biniș se adresează dr. Valeriu Braniște, cerându-i sfatul printr-o scrisoare datată 12 noiembrie 1918: se afirmă, printre altele: „Și noi nu știm ce să facem, apoi mai ne rugăm a ne îndrepta și a ne conduce în limba română și scrisori românești a ne trimite în comună... Apoi, noi ne rugăm, căci nu are cine să ne îndrepte, fără numai dumitale... Dar noi am auzit că la Lugoj este gardă foarte tare de un batalion și în limba română”¹²⁶.

Tot în atribuțiile consiliilor naționale districtuale și orășenești intra și delegarea unor români pentru organizarea de gărzi naționale în diferite, comune și localități. Acesta este și cazul căpitanului Mihai Popiști, delegat să înființeze gărzi naționale în Bozovici și în alte localități de pe Valea Almăjului¹²⁷. Consiliile naționale române din Banat trebuiau, în același timp, să se preocupe și de sănătatea populației, mai ales în condițiile în care bântuia gripa spaniolă, ce secera mii de vieți. Consiliul Național Român din Caransebeș dă o circulară pentru organizarea de servicii sanitare în comune. Dispozițiile sunt amănunțite, cerând populației, mai ales intelectualității

¹²² B.A.R., secția manuscrise, arh. „Valeriu Braniște“, VI (1), acte, 36.

¹²³ A.M.B., fond „Caransebeș“, anexă la doc. 931, 1918.

¹²⁴ B.A.R., secția manuscrise, arh. „Valeriu Braniște“, VI (1), acte, 11.

¹²⁵ D.G.A.S., fond „C.N.R. Caransebeș“, doc. 5, f. 1.

¹²⁶ B.A.R., secția manuscrise, arh. „Valeriu Braniște“, vol. VI (1), acte, 17.

¹²⁷ A.M.B., fond „Documente neinventariate“.

sătești, să formeze comisii sanitare din soldații foștilor sanitari, dar și din alți locuitori ai comunelor, bărbați și femei. Pentru cei săraci, era prevăzut tratamentul gratuit, mai ales din contribuții benevole sau chiar dintr-o dare suplimentară percepută de la locuitorii comunei. Pentru a se preveni „morbil spaniol“ se luau măsuri precise, comuna fiind împărțită în mai multe „raioane“, ce urmau să fie vizitate de către membrii comisiilor sanitare. Se mai dă și o descriere detaliată a bolii, a simptomelor ei și a posibilităților de prevenire¹²⁸.

O vie activitate desfășoară și patrioții bănățeni, care, înainte de începerea războiului, trecuseră munții în țară. Unii dintre ei, ca Avram Imbroane, se întorc în Banat, înainte de a pleca la Paris și Londra. În ședința din 24 noiembrie 1918 a Consiliul Național Român din Caransebeș, Avram Imbroane descrie situația din România care luptase cu eroism pentru eliberarea fraților din Banat și Transilvania. El relatează, printre altele, și despre contribuția românilor bănățeni și ardeleni, care, în Rusia, s-au constituit în detașamente de voluntari și care, apoi, au venit în România să lupte pentru unitatea națională. Printre comandanții voluntarilor, erau și bănățeni, care formaseră chiar un regiment bănățean, comandat de colonelul Bordan din Lugoj. În concluzia relatării sale, se arată: „Nimeni din noi nu ne-am ridicat la înălțimea jertfelor la care s-a ridicat România... Să facem ceea ce a făcut Bucovina, s-a unit fără condiții, și să cerem intrarea României în acțiune...“¹²⁹.

Pentru același ideal al unității naționale, militau și alți români bănățeni ce emigraseră în străinătate. Este cazul lui Traian Vuia, care ducea o laborioasă activitate națională, editând la Paris și o revistă. „La Transylvanie“, și care era, în același timp, președinte al Comitetului național al românilor din Transilvania, cu sediul la Paris¹³⁰.

În vederea realizării actului unirii, C.N.R.C. a adoptat textul convocării Marii Adunări de la Alba Iulia pentru data de 1 Decembrie 1918. În zilele următoare, s-au desfășurat și în Banat alegeri de delegați pentru a participa la mărețul act. Au fost aleși, pe lângă reprezentanții cercurilor electorale, stabilite conform ultimelor alegeri parlamentare din 1910, și delegați ai clerului, cadrelor didactice, ai societăților culturale, reuniunilor de meseriași, ai gărzilor naționale și studențimii, ai reuniunilor de femei etc.

¹²⁸ D.G.A.S., fond „C.N.R. Caransebeș“, doc. 138, f. 1.

¹²⁹ *Ibidem*, doc. 103, f. 1-2.

¹³⁰ Pentru activitatea de militant național a lui Traian Vuia, vezi și studiul Elenei Boruga, *Activitatea lui Traian Vuia pentru unire. (1918-1919)*, în „Tibiscus“, nr. V. 1979, p. 355-364.

Alegerile pentru delegați la Alba Iulia s-au desfășurat în ziua de duminică, 27 noiembrie 1918. Românii din toate localitățile Banatului, participanți la serviciul divin, fiind îndemnați de către preoți să-și aleagă în cadrul unor adunări delegați pentru a vota Unirea. Aceste adunări s-au desfășurat, în general, în localurile școlilor confesionale, ele fiind atunci cele mai potrivite pentru întrunirile românilor. De altfel, mulți preoți bănățeni, în frunte cu episcopul și protopopii lor au fost delegați la Alba Iulia. Printre aceștia, s-au aflat și preoții Vasile Debău din Lipova și Vasile Deheleanu din Ususău, din nord-estul Banatului¹³¹. La fel, învățătorii bănățeni au avut un rol de cea mai mare importanță, atât în formarea consiliilor și gărzilor naționale în Banat, cât și la alegerile delegaților de la Alba Iulia, mulți fiind ei înșiși delegați la marea adunare¹³².

După emiterea circularei C.N.R.C.-ului privind alegerile de delegați în toate cele trei comitate ale Banatului, au început să se desfășoare adunările în care, conform principiului votului universal, au fost nominalizați fruntașii românilor pentru a participa la Alba Iulia. Acest lucru a fost, însă, considerabil îngreunat în Banat, datorită trupelor străine ale Antantei, care, în data de 17 noiembrie 1918, au intrat în Timișoara. Dacă la început armata sârbă a fost bine primită, ca un aliat, și s-a comportat în consecință, în scurt timp, a creat obstacole și îngrădiri serioase în calea organizării românești a Banatului și a participării la Adunarea de la Alba Iulia. În multe cazuri, fruntașii bănățeni au fost nevoiți să lucreze în secret pentru a putea mobiliza pe români la adunările de alegeri și a dota pe delegați cu credenționale, adică împuterniciri de a vota unirea fără condiții a Banatului cu România. În toată această activitate un rol de cea mai mare importanță l-a avut Consiliul Național din Timișoara, în frunte cu președintele său, Aurel Cosma¹³³.

Majoritatea localităților bănățene au putut transmite astfel delegați care să voteze Unirea. Astfel, dr. Aurel Cosma a fost ales delegat la Alba Iulia din partea cercului electoral Becicherecul Mic¹³⁴, iar nepotul său, Aurel Cosma junior, din partea comandamentului județean Timiș al gărzilor naționale¹³⁵. Tot din partea gărzilor naționale, dar a comandamentului lor din județul Torontal, a fost ales delegat fruntașul național Coriolan Băran¹³⁶.

¹³¹ Aurel Cosma jr., *Biserica română din Banat și unirea de ia 1918*, în „Mitropolia Banatului“, nr. 10-12, 1968, p. 608.

¹³² Dimitrie Onciulescu, *Lupta cadrelor didactice din Banat pentru făurirea statului național unitar român*, în „Studii de istorie a Banatului“, IX, 1983, p. 100-103.

¹³³ A.N.S.J.T., fond „familial Aurel Cosma“, dosar 112, f. 119.

¹³⁴ *Ibidem*, dosar 166, f. 123.

¹³⁵ *Ibidem*, dosar 112, f. 118.

¹³⁶ *1918 la români*, vol. X. doc. 1350, p. 229.

Reuniunea Română de Muzică și Cântări din Lugoj l-a delegat la Alba Iulia pe cunoscutul om de cultură Ion Vidu¹³⁷, iar Societatea Română de Lectură din Lipova i-a ales pe Camil Manuilă și pe învățătorul Iuliu Onu¹³⁸. Și Consiliul organizației Timiș a P.N.R. a trimis la Alba Iulia, pentru cercul Moravița, pe Avram Corcea din Coștei, pe dr. Nicolae Imbroane, pe Romolus Molin din Vîrșeț, pe preotul Ion Andreescu din Voievodiniț și pe Ion Alexandrescu din Vărădia¹³⁹. Tineretul universitar român a ales și el delegați pentru ca să voteze actul unirii. Astfel, din partea studenților teologi din Arad a fost ales Emil Petrovici¹⁴⁰, din partea studențimii universitare române din Budapesta, bănățeanul Sabin Manuilă¹⁴¹, iar din partea C.N.R.C. ca delegat pentru învățământul superior, profesorul universitar Iosif Popovici, originar din Banat¹⁴².

Preoțimea bănățeană a fost și ea prezentată la Alba Iulia, în frunte cu episcopul de Caransebeș, Miron Cristea. Au fost de asemenea, prezenți, ca delegați, protopopul Fabriciu Manuilă din Lipova și protopopul Procopie Givulescu, din Radna (azi cartier al orașului Lipova)¹⁴³. Din partea cercului electoral Radna, au plecat: Vasile Goldiș, dr. Eugen Beleş, Traian Givulescu, împreună cu Ioan Ștefănuț din Mîndruloc și Stoi Sîrb din Cuvin¹⁴⁴.

În comitatul Caraș-Severin, unde s-a desfășurat pregătiri intense pentru a participa la Alba Iulia, au fost aleși în unanimitate din partea cercului electoral Caransebeș: Ioan Gore, Nicolae Ivănescu, dr. Alexandru Moraru, Ilie Roman și dr. Ioan Sârbu¹⁴⁵. Și în acest cerc, ca în toate cercurile bănățene, alegerile s-au făcut în unanimitate, cu aclamațiuni¹⁴⁶. Aceasta demonstrează prețuirea pe care românii o acordau fruntașilor lor naționali și dorința fierbinte de a se înfăptui Unirea. În comitatul Caraș-Severin au mai fost aleși ca delegați: dr. George Garda, avocat în Făget, căpitan C. Grozescu, sublocotenent dr. Aurel Ciucă, sublocotenent Virgil Bocu etc., din partea comandamentului gărzii naționale a comitatului¹⁴⁷. Din partea

¹³⁷ *Ibidem*, doc. 1160, p. 135.

¹³⁸ *Ibidem*, doc. 1134, p. 120.

¹³⁹ *Ibidem*, vol. VIII, doc, p. 222.

¹⁴⁰ A.N.S.J.T., fond „familiar Aurel Cosma“, dosar 112, f. 120.

¹⁴¹ *1918 la români*, vol. X, doc. 1120, p. 113.

¹⁴² *Ibidem*, doc. 1108, p. 104.

¹⁴³ *Ibidem*, doc. 1268, p. 187.

¹⁴⁴ *Ibidem*, vol. VIII, doc. V., p. 42.

¹⁴⁵ B.A.R., fond „C.N.R. Caransebeș“, doc. 28, f. 1.

¹⁴⁶ Vezi Ioan Munteanu, *Alegerile delegaților bănățeni pentru Marea Adunare Națională din 1 Decembrie 1918*, în „Tibiscus“. nr. V, 1979, p. 349-354.

¹⁴⁷ A.N.S.J.T., fond „familiar Aurel Cosma“, dosar 166, p. 78.

comunității de avere din Caransebeș, fondată de grănicerii bănățeni, a fost ales delegat Alexandru Bălaș-Lisa, directorul acesteia¹⁴⁸, iar din partea presei române din Lugoj, dr. Avram Imbroane. Din majoritatea localităților acestui comitat și din partea tuturor instituțiilor economice și culturale românești au fost trimiși delegați la Alba Iulia¹⁴⁹.

Și românii din comitatul Torontal au ales și trimis delegați la Alba Iulia, ca să voteze Unirea fără condiții a Banatului cu patria-marnă, România. Astfel, românii din Biserica Albă (azi în Serbia), au ținut adunarea în data de 27 noiembrie 1918. Au fost aleși: dr. Nestor Porumb, dr. Traian Gherguța, Pavel Omescu și Traian Lazăr din Biserica Albă și George Pentean din Naidăș¹⁵⁰. Din același comitat au fost aleși delegați, în cercul electoral Vârșeț, dr. Mihai Spăriosu, dr. Petru Istvan, iar din cercul Panciova, Iacob Păiușan, Alexandru Tințariu din Ofcea, Teodor Cătălina din Dolcave etc.¹⁵¹ Cercul Uzdinului a trimis la Alba Iulia cu credenționale pe: Ioanichie Neagoe, preot în Petrovaselo, dr. Gheorghe Miclea, avocat în Alibunar, dr. Pavel Apădeanu din Becicherecul Mare și Gheorghe David din Uzdin¹⁵². Deci și românii din acest comitat bănățean doreau unirea cu România.

Delegații fiind aleși din toate localitățile Banatului, trebuia organizată și plecarea lor spre Alba Iulia. Comitatele bănățene fiind relativ mai depărtate de Alba Iulia, trebuiau pregătite trenuri speciale care să-i ducă atât pe delegați, cât și pe ceilalți participanți, mai ales că din Banat urmau să participe la adunare, numai ca delegați oficiali, 350 de persoane¹⁵³. La aceștia se mai adăugau câteva mii de persoane care ar fi dorit să fie martore la mărețul eveniment. În activitatea de organizare, inclusiv financiară, s-a implicat, cu toate forțele, cunoscutul militant național, dr. Valeriu Braniște. El a garantat cu propria avere și a obținut fondurile necesare deplasării din gara Lugoj. În data de 30 noiembrie 1918, a unui tren cu șase vagoane care transporta peste 300 de persoane spre Alba Iulia¹⁵⁴. Trenuri încărcate delegați și participanți au pornit și din gările Timișoara și Arad. Cu un astfel de tren a plecat din Arad, în ziua de 30 noiembrie 1918, și studentul la teologie Aurei Cosma junior, împreună cu colegii săi, studenți teologi arădeni și au cântat pe tot parcursul cântece naționale românești: „Deșteaptă-te

¹⁴⁸ *1918 ia români*, vol. IX, doc. 989, p. 37.

¹⁴⁹ *Ibidem*, doc. 1132, p. 119.

¹⁵⁰ *Ibidem*, vol. IX, doc. 706, p. 215.

¹⁵¹ A.N.S.J.T., fond „familial Aurel Cosma”, dosar 145, f. 138-139.

¹⁵² *1918 la români*, vol. X, doc. 854, p. 403.

¹⁵³ Vasile V. Muntean, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara, 1990, p. 235.

¹⁵⁴ *1918 la români*, vol. X, doc. 1395, p. 256.

române!", „Pe-al nostru steag e scris unire" etc.; pe geamurile vagoanelor fluturau drapelele tricolore. După mărturia lui Aurel Cosma jr., entuziasmul lor, dar mai ales drapelul tricolor, având culorile pe verticală, ca în România, și nu pe orizontală ca în Transilvania, au intrigat trupele germane care se retrăgeau din vechiul regat, fără a se ajunge la violență¹⁵⁵.

Nu numai problemele financiare făceau însă greutăți românilor în drumul lor spre Alba Iulia. Ei au întâmpinat o puternică opoziție din partea armatei sârbe de ocupație, care, cunoscând intențiile românilor, le-a creat diverse șicane, sperând ca Banatul să fie integral al lor. Astfel, după plecarea, în 27 noiembrie 1918, a primilor delegați din Lugoj spre Alba Iulia, ceilalți, care s-au deplasat în ziua următoare, au fost opriți de armata de ocupație. Numai după intervenția lui Valeriu Braniște pe lângă comandamentul trupelor sârbe de ocupație, aceștia au putut să-și continue drumul¹⁵⁶. Delegații români puteau pleca numai dacă dețineau aprobarea comandamentului armatei de ocupație, care a permis acest lucru doar la 60 de delegați. Ceilalți au reușit, în general, să plece, dar delegațiile din sudul Banatului au întâmpinat mari dificultăți în această privință¹⁵⁷. Astfel, 200 de români din comitatul Torontal, care porniseră spre Alba Iulia, au fost opriți în gara Timișoara¹⁵⁸. La fel s-a întâmplat cu delegații din comuna Bozovici, opriți și ei la Timișoara, de unde au trimis o telegramă Consiliului Național Român din Alba Iulia, prin care s-au declarat de acord cu Unirea¹⁵⁹.

Tot o telegramă prin care declară că se alătură la voința națională a trimis și delegația din Dognecea, împiedicată și ea să participe la votarea Unirii¹⁶⁰. Se pot da multe exemple de acest fel și trebuie să remarcăm că, deși li s-au făcut numeroase șicane și li s-au pus în cale numeroase opreliști, totuși, peste 1000 de bănățeni au participat la Adunarea de la Alba Iulia.

Dar și cei care nu s-au putut deplasa la Alba Iulia au participat afectiv la unire. În toate localitățile bănățene cei rămași acasă au organizat „mici Albe-Iulii”, fie în ziua de 1 Decembrie, fie în zilele următoare. Astfel, la Timișoara, chiar în ziua de 1 Decembrie, numeroși români din oraș și suburbii s-au întrunit în sala festivă a Liceului de Muzică din oraș și au hotărât cu entuziasm înființarea unui cor romanesc, sub conducerea cunoscutului dirijor și animator bănățean Iosif Velceanu¹⁶¹.

¹⁵⁵ A.N.S.J.T., fond „familial Aurel Cosma“, dosar 112, f. 120-121.

¹⁵⁶ „Drapelul“, XVIII, 17/30 nov. 1918.

¹⁵⁷ „Drapelul“, XVIII, 17/30 nov. 1918.

¹⁵⁸ Vasile V. Muntean, *op. cit.*, p. 256.

¹⁵⁹ A.N.S.J.T., fond „familial Aurel Cosma“, dosar 166, f. 131.

¹⁶⁰ W. Marin, I. Munteanu, Gh. Radulovici, *op. cit.*, p. 166.

¹⁶¹ Vasile Dudaș, *1 Decembrie 1918 în Banat*, în „Studii de istorie a Banatului“, IX, 1983, p. 108.

La Lugoj, pe clădirile băncilor românești și pe numeroase case din oraș, au fost arborate steaguri tricolore, iar în toate bisericile românești au avut loc slujbe religioase speciale. La orele 11 dimineața a bătut toaca la toate bisericile și apoi au bătut clopotele. Românii din Lugoj, străbăteau orașul plini de entuziasm, în haine de sărbătoare, purtând cocarde în culorile drapelului românesc¹⁶². În 6 decembrie 1918 a avut loc, tot la Lugoj, o mare adunare populară, la care au participat numeroși români din întreg comitatul, cei prezenți exprimându-și adeziunea la hotărârile de la Alba Iulia și depunând jurământ de credință față de România¹⁶³. Mulți bănățeni, care nu au putut participa la Alba Iulia, au trimis telegrame Adunării Naționale exprimându-și adeziunea la hotărârile acesteia. O astfel de telegramă a fost trimisă și de către românii din Caransebeș¹⁶⁴. Un alt mod de a-și manifesta bucuria și adeziunea la actul unirii a fost arborarea în localitățile bănățene, pe unele case și clădiri administrative, a tricolorului românesc¹⁶⁵.

Activitatea bănățenilor la Alba Iulia a început încă din data de 30 noiembrie 1918, deci în preziua mării adunări. În seara aceleiași zile s-a desfășurat o conferință preliminară a delegaților tuturor românilor și una numai a românilor bănățeni. Conferința preliminară a frunțașilor ardeleni hotărâsc ca a doua zi să se proclame Unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România, cu unele condiții, cea principală fiind acordarea unei autonomii a teritoriilor nou unite. Aceasta, ca urmare a cererii social-democraților care amenințau cu retragerea colaborării lor¹⁶⁶. La aflarea acestei hotărâri, delegații bănățeni au organizat o consfătuire în seara de 30 noiembrie 1918, la hotelul Ungaria din Alba Iulia. Delegații bănățeni prezenți la întrunirea prezidată de dr. Aurel Cosma au decis unirea imediată, fără condiții și fără nici o autonomie a Banatului, cu România. Au mai stabilit să aibă o consultare cu delegații ardeleni, cărora să le transmită hotărârea bănățenilor de a vota, chiar separat, unirea fără condiții, în cazul că altă provincie are rezerve. S-a mai discutat și problema situației românilor din Timoc și problema abuzurilor săvârșite de către armata sârbă de ocupație a Banatului, care a încercat să-i împiedice pe bănățeni să fie prezenți la Alba Iulia. Despre această adunare Aurel Cosma jr. își amintea; „a fost foarte furtunoasă, iar dorințele exprimate erau categorice. Nimeni

¹⁶² „Temeswarer Zeitung“, 6 decembrie 1918.

¹⁶³ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 216.

¹⁶⁴ Gheorghe Neamțu, *op. cit.*, p. 79-80.

¹⁶⁵ Pompiliu Ciobanu, *Unirea Banatului și încorporarea Timișoarei la România Mare*, Timișoara, 1934, p. 3-4.

¹⁶⁶ Vezi *Desăvârșirea unificării...*, p. 400-404.

dintre bănățeni nu admitea nici un fel de formă cu substrat de autonomie locală, ci toată lumea era de acord să fie votată unirea fără condiții”¹⁶⁷.

Printre cei care au luat cuvântul la această adunare au fost și dr. George Popovici, protopopul Lugojului, și istoricul dr. Ion Sârbu, din Rudăria. Acesta a ținut un discurs magistral, în care, cu argumente temeinice a expus drepturile românilor asupra întregului Banat¹⁶⁸. Cu mult entuziasm și patos a vorbit și dr. Avram Imbroane, reîntors din România, care a evocat lupta eroică a armatei române pentru dezrobirea Transilvaniei și jertfele date de români de peste munți¹⁶⁹. În același sens, s-au pronunțat și reprezentanții social-democrației bănățene, care au susținut și reforme democratice, dar și unirea Banatului cu România. S-a cerut tot aici ca armata de ocupație sârbă să fie înlocuită cu trupe franceze¹⁷⁰.

Social-democrații români bănățeni au participat și ei la actul unirii, delegația lor fiind condusă de către tâmplarul Traian Novac (din Timișoara) și George Urzică (din Lugoj)¹⁷¹. Participarea lor a fost deosebit de importantă, conducătorul delegației timișorene, Traian Novac, propunând, în cadrul consfăturii preliminare Unirii, ca în textul hotărârii să se afirme unirea cu România și nu cu regatul român, fapt care a și fost acceptat de delegați și consemnat ca atare în textul hotărârii Adunării de la Alba Iulia¹⁷².

Atmosfera din ședința preliminară a bănățenilor s-a liniștit, după ce Vasile Goldiș, care a redactat proiectul de rezoluție a unirii, a luat cuvântul în cadrul întrunirii, anunțând că autonomia va fi numai provizorie, până la alegerea unei adunări constituante, și că aspirațiile juste ale bănățenilor vor fi îndeplinite¹⁷³. Această formulare cu existența unei autonomii provizorii a Transilvaniei a și apărut în textul hotărârii Marii Adunări de la Alba Iulia.

Deși au fost de acord în principiu cu rezoluția, totuși, bănățenii nu au aderat la ideea unei autonomii a Transilvaniei, nici măcar provizorie. Fenomenul era explicabil în condițiile de atunci, când Banatul era ocupat de armata sârbă care urmărea înglobarea acestui ținut la Serbia, iar socialiștii maghiaro-germani din Banat proclamaseră așa-zisa „republică autonomă bănățeană”. Deci, pentru românii bănățeni, orice formă de autonomie, chiar provizorie, în condițiile date, crea pericolul îndepărtării idealului național de

¹⁶⁷ A.N.S.J.T., fond „familial Aurel Cosma”, dosar 113, f. 122.

¹⁶⁸ Dr. Aurel Cosma jr., *Amintiri și mărturii de la unirea din 1918 din Alba Iulia*, în „Mitropolia Banatului”, nr. 10-12. 1978. P. 742-751.

¹⁶⁹ A.N.S.J.T., fond „familial Aurel Cosma”, dosar 169, f. 17.

¹⁷⁰ *Ibidem*, f 18.

¹⁷¹ *Ibidem*, dosar 174, f. 24.

¹⁷² Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 178.

¹⁷³ A.N.S.J.T., fond „familial Aurel Cosma”, dosar 169, f. 18

unire cu patria mamă - România. Credem că acestor considerente li se datorează hotărârea lui Aurel Cosma de a refuza un loc în Consiliul dirigent, care reprezenta un fel de guvern provizoriu al Transilvaniei. Convingerile sale erau că unirea cu România trebuia să se facă imediat și fără condiții, fără a se alcătui în prealabil un guvern separat cu caracter provincial. „El credea, - după cum afirmă Aurel Cosma jr. - ca și ceilalți bănățeni, că trebuie să ne supunem imediat guvernului de la București, ca să ne integrăm numaidecât într-un stat unitar, fără să mai facem separatism”¹⁷⁴. Totuși, câteva luni mai târziu, din partea Banatului, va face parte din Consiliul dirigent, în calitate de șef de resort, dr. Valeriu Braniște, care nu putuse lua parte la adunarea de la Alba Iulia, fiind bolnav¹⁷⁵.

După votarea Unirii de către cei 1228 de delegați, dintre care 350 erau bănățeni, românii bănățeni s-au deplasat pe Câmpul lui Horea, unde diverși oratori din rândul fruntașilor au prezentat actul Unirii. Un astfel de orator a fost și episcopul de Caransebeș, care a vorbit românilor adunați aici despre importanța Unirii¹⁷⁶. Un astfel de orator a fost și episcopul Miron Cristea; de altfel el a fost ales vicepreședinte al Marelui Sfat Național, un fel de parlament provizoriu al Transilvaniei, ales de Adunarea de la Alba Iulia¹⁷⁷. Miron Cristea a făcut parte și din delegația transilvănenilor care a prezentat oficial la București guvernului și regelui hotărârile Adunării de la Alba Iulia. Tot ca o recunoaștere a rolului Banatului în lupta pentru unitate națională, un alt bănățean, Caius Brediceanu, fiul vechiului militant național Coriolan Brediceanu, a fost ales secretar al Adunării de la Alba Iulia de la 1 Decembrie 1918¹⁷⁸.

Astfel se încheie o întreagă epocă din istoria românilor bănățeni, care au luptat secole de-a rândul pentru unitate națională. Lupta lor se încadra în lupta generală a poporului român și în lupta popoarelor din centrul și sud-estul Europei pentru a-și desăvârși construcția statală. Deci, după cum se afirmă în istoriografia contemporană, „avansarea democrației în Europa centrală și răsăriteană a fost numai o condiție generală, dar acțiunea desăvârșirii eliberării și unirii naționale a întregului popor român s-a datorat intensificării și adâncirii luptei sale neîntrerupte”¹⁷⁹.

¹⁷⁴ *Ibidem*, dosar 166, f. 107.

¹⁷⁵ Valeriu Braniște, *op. cit.*, p. LVII.

¹⁷⁶ A.N.S.J.T., fond „familiar Aurel Cosma”, dosar 112, f. 123.

¹⁷⁷ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 225.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 226.

¹⁷⁹ Vasile Maciu, *Unitatea și libertatea națională, obiective majore ale poporului român în perioada 1878-1918*, în „Memoriile secției de științe istorice”, seria IV, tom. II, p. 77.

ASPECTS OF THE FIGHT FOR NATIONAL UNITY IN THE FIRST WORLD WAR AND UNION OF BANAT WITH ROMANIA

(Abstract)

The national fight of the Romanians from Banat met other aspects during the first World War when they were very much persecuted by the Hungarian authorities, not only politically but also culturally. They refused a fight which was foreign of their national interests and the desertions from the dualist army, people's refusal to go to conscription and the self-mutilations were being very frequent. And so was too the opposition to the requisition for the benefit of the Habsburg army in which they were incorporated by force.

In the autumn of 1918, there also existed a great enthusiasm for the self-government of Banat and its union with Romania. Even from the first days of November 1918, in all the three counties had been constituted councils and national guards which overtook the military and political power all over the province and organized it as a Romanian territory till the Atlanta's forces came here in the second half of the month.

The Romanians from Banat had chosen according to the principles of the full vote, an important number of delegates who participated in the Great Meeting in Alba Iulia, where they imperatively demanded the unconditional union with Romania. They were against any kind of autonomy, even a provisional one, and against any kind of government of the recently united territories. Out of this reason they refused to participate to the Directory Council. The ending of the fight for national unity, on the first of December, consisting in the union with Romania, was the result of the efforts lasting for centuries.

As a result of the national fight which had lasted for centuries, the union of the greatest part of Banat with the mother-land România was confirmed by the Peace Conference in Paris.

The union was based on the historical act of the 1 of December 1918 in Alba Iulia, whose principles were the most democratic in Europe by that time. To this act of union adhered even the minorities of Banat - Germans, Hungarians, Serbians - which had been living together with the Romanians for centuries and which ranged themselves in the general lines of the Romanian movement of the period for the achievement of the National Unity Romanian State.

Keywords : *Banat, administration, 1919, Romanian army, Timis county, military occupation*